

SENOVĖS GYVENVIETĖ PRIE DUSIOS EŽERO

VYGANDAS JUODAGALVIS

ĮVADAS

Prieš dvidešimtį metų apie akmens bei žalvario amžių Dusios ežero apylinkėse nedaug tebuvo žinoma – archeologinėje literatūroje rasime tik užuominą apie titnagineles skeltes, iš ežero pakrančių, patekusias į Vytauto Didžiojo karo muziejų Kaune (Rimantienė, 1974, p. 32). Išsamesni duomenys yra susiję su archeologo S. Patkausko veikla. 1979 bei 1980 metais žvalgydamas Šešupės baseino archeologijos paminklus, pietiniame ežero krante jis aptiko trijų akmens amžiaus stovyklų pėdsakus. Kultūrinis sluoksnis šiose radimvietėse neišliko, surinkta tik patinuotų titnaginių radinių: nuoskaipų, skelčių, skaldytinių, strėlių antgalių, žeberklų ašmenėlių ir kitokių dirbinių. Radiniai, pasak S. Patkausko, priklauso vėlyvojo paleolito ir mezolito laikotarpiams (Patkauskas, 1987).

Sistemiškai Dusios ežero apylinkes pradėta žvalgyti 1987 metais (Juodagalvis, 1988). Dabar Dusios ežero apylinkėse yra žinoma per dvidešimt akmens ir žalvario amžiaus radimviečių, neskaitant tų, kuriose aptikta tik pavienių titnaginių radinių. Deja, dauguma akmens amžiaus stovyklų ir gyvenviečių, ypač pietiniame ir rytiniame krante, buvo įsikūrusios ant aukštų smėlingų terasų, kur nesusiklostė palankios sąlygos kultūriniam sluoksniams išlikti. 1989 metais buvo nustatytas perspektyviausias archeologinių tyrinėjimų objektas – Dusios ežero 8-oji gyvenvietė šiaurės vakarinėje ežero pakrantėje (pav. 1:8). Archeologiniai kasinėjimai buvo pradėti 1990 ir baigti 1995 metais. Paminklų tyrinėjo Lietuvos nacionalinio muziejaus archeologinės ekspedicijos, kasinėjimuose aktyviai dalyvavo muziejaus Archeologijos skyriaus vedėja E. Gričiuvienė, bendradarbiai G. Grižas ir V. Steponaitis. Iš viso per 6 tyrinėjimų sezonus ir žvalgymų metu iširta 501 m², aptiktas kultūrinis sluoksnis, surasta pastatų pėdsakų, keramikos, titnaginių, raginių, kaulinių ir akmeninių dirbinių. Radiniai saugomi Lietuvos nacionaliniame muziejuje, inv. Nr. EM 2355:1-1250. 1994 ir 1995 metais

tyrinėjimai buvo vykdomi pagal Valstybinio mokslo ir studijų fondo remiamą programą „Akmens amžius Pietų Lietuvoje“. Kasinėjimuose lankėsi geologai O. Kabailienė, M. Stančikaitė, geografai A. Tamošaitis, padėję geriau susivokti geologiniuose ir ekologiniuose procesuose, vykusiuose Dusios ežero apylinkėse. Žiedadulkes tyrė D. Ūsaitytė, gyvulių kaulus – L. Daugnora. Nuoširdžiai dėkoju visiems suminėtiems ir neminėtiems asmenims, prisidėjusiems prie Dusios ežero gyvenvietės tyrinėjimų.

GEOLOGINĖ-GEOGRAFINĖ APYLINKIŲ APŽVALGA

Pietinė Šešupės baseino periferija priklauso Metelių geomorfologiniam mikrorajonui, kuriam priskiriama didelė ledyno liežuvinė dubuma, giliai įterpta į Sūduvos aukštumą ir iš šiaurės atitverta recesinio moreninio ruožo, išlyginto priedėdyninio baseino vandenų. Dubuma pilna smėlio, tačiau didesnę jos dalį užima didieji Užnemunės ežerai (Dusia, Metelys ir Obelija), kuriuos juosia plačios ežerinės terasos. Vyrauja pakopiškosios stambiai ežeringosios priesmėlingos lygumos vieto-vaizdis (Basalykas, 1965, p. 279).

Dusia – didžiausias Užnemunės ežeras, trečias pagal plotą Lietuvoje. 1968 m. matavimų duomenimis, jo plotas 2334,15 ha, perimetras – 21,8 km, kranto linija mažai vingiuota, didžiausias gylis – 31,7 m, vidutinis – 14,7 m. Dugno reljefas nelygus, gausu povandeninių kalvų ir daubų, išmėtytų po visą ežerą. Dusia – pratakiniis ežeras, ištrysęs iš šiaurės į pietus. Pietinė ežero dalin įteka Sutrė, pietvakarinė – Šventupė, šiaurės vakarinė – Pryga. Iš šiaurinės ežero dalies išteka Spernia, čia Koja vadinama, srūvanti į Simno ežerą (Garunkštis, Stanaitis, 1969, p. 94–95; Jablonskis, Gaigalis, Simniškaitė, 1975, p. 67–68).

Pagal kilmę Dusios ežeras priskiriamas termokarstinių ledo luistų guolinių ežerų grupei (Bieliukas,

1 pav. Šiaurinė Dusios ežero dalis ir senovės gyvenviečių situacija: 1 – paleolito ir mezolito stovyklos; 2 – neolito ir žalvario amžiaus gyvenvietės. Braižė V. Juodagalvis

1958). Ežero krantai, išskyrus vakarinius, palyginti neaukšti, lėkšti su terasomis. Išsiskiria keturios terasos: pirmoji 0,5 m aukščio (H_{abs} 106,9 m), antroji 2,1 m aukščio (H_{abs} 109,0 m), trečioji 6,9 m aukščio (H_{abs} 113,8 m) ir ketvirtoji 12,1 m aukščio (H_{abs} 119,0 m) (Garunkštis, Stanaitis, 1978, p. 53, 4 lentelė). Geologų nuomone, dabartiniai ežero krantai pradėjo formuotis prieš 6000–8000 m. (Jablonskis ir kt., 1975, p. 67–68). Tą iš esmės patvirtina ir archeologiniai duomenys: pirmosios terasos lygyje aptikta tik neolito-žalvario amžiaus ir vėlesnių laikotarpių pavienių radinių bei paminklų, tarp jų ir Dusios 8-oji gyvenvietė. Daugiausia paleolitinių ir mezolitinių titnaginių radinių aptikta trečiojoje ir ketvirtojoje terasose. Pati žemiausia vieta, kurioje surasta neabejotinai mezolitinės stovyklavietės pėdsakų, yra šiaurės rytinėje Dusios pakrantėje, H_{abs} 111,0 m aukštyje, t. y. antrojoje terasoje (pav. 1:10).

PAMINKLO SITUACIJA, KULTŪRINIO SLUOKSNIO TYRIMAI

Šiaurės vakariniame Dusios ežero krante tarp Padusio ir Eglynų kaimų (Lazdijų r., Teizų apyl.) plyti pelkėta lyguma, iš vakarų pusės apjuosta moreninių kalvų, išraižyta melioracijos kanalais ir žuvivaiso grioviais, kai kur apaugusi krūmokšniais ir lapuočiais medžiais. Lygumoje iškilusios kelios 2–3 m aukščio iš durpių susiformavusios kalvelės. Jos įdomios ir gana neįprastos: papėdėje visiškai sausos, viršuje – drėgnos ir pažliugusios. Kuo aukštesnė kalvelė, tuo drėgnesnė jos viršūnė. Pasak geologų, tai galėtų būti aukštapelkėms būdingi dariniai. Vienos iš žemiausių kalvelių (H_{abs} 108,6) papėdėje ir šlaite, 70–80 m nuo ežero kranto, ir buvo aptikta Dusios senovės gyvenvietė (pav. 1:8). Kažkur netoli anksčiau būta sodybos ir kalvelė buvo ariama, dabar ši vieta dėl žuvivaiso ir melioracijos kanalų griovių tapo sunkiai prieinama.

Tiriamasis plotas buvo pailgos formos, orientuotas šiaurės – pietų kryptimi (pav. 4). Tokią perkasos konfigūraciją padiktavo aplinkybės ir kultūrinio sluoksnio būklė: vakarų link kultūrinis sluoksnis sunaikintas arimo, rytų pusėje – pastoviai apsemtas vandens. Be to, rytinėje pusėje palaipsniui pranyko radiniai.

1995 m. kasinėjimų metu pirmą kartą Lietuvos akmens amžiaus tyrinėjimų praktikoje buvo taikomas kultūrinio sluoksnio plovimo metodas. Visas preparuojamas gruntas buvo pernešamas ant sietų su metaliniu 4 mm tinkleliu ir purškiamas vandeniu (pav. 2, 3). Vandenį tiekė siurblys Honda WH20X su vidaus degimo varikliu. Speciali srovės išskirstymo įranga leido tuo pat metu dirbti keturiems kasėjams. Tiriamojo ploto kvadratai buvo skirstomi į ketvirčius, kurie buvo kasami 5–7 cm storio sluoksniais (išskyrus ariamosios žemės sluoksnį), o radiniai, išplauti iš kiekvieno ketvirčio, skaičiuojami atskirai. Sluoksnų plovimo metodas Dusios gyvenvietės sąlygomis buvo ypač efektyvus (Juodagalvis, 1998).

2 pav. Dusios gyvenvietės tyrinėjimai. Fotonuotrauka G. Grižo

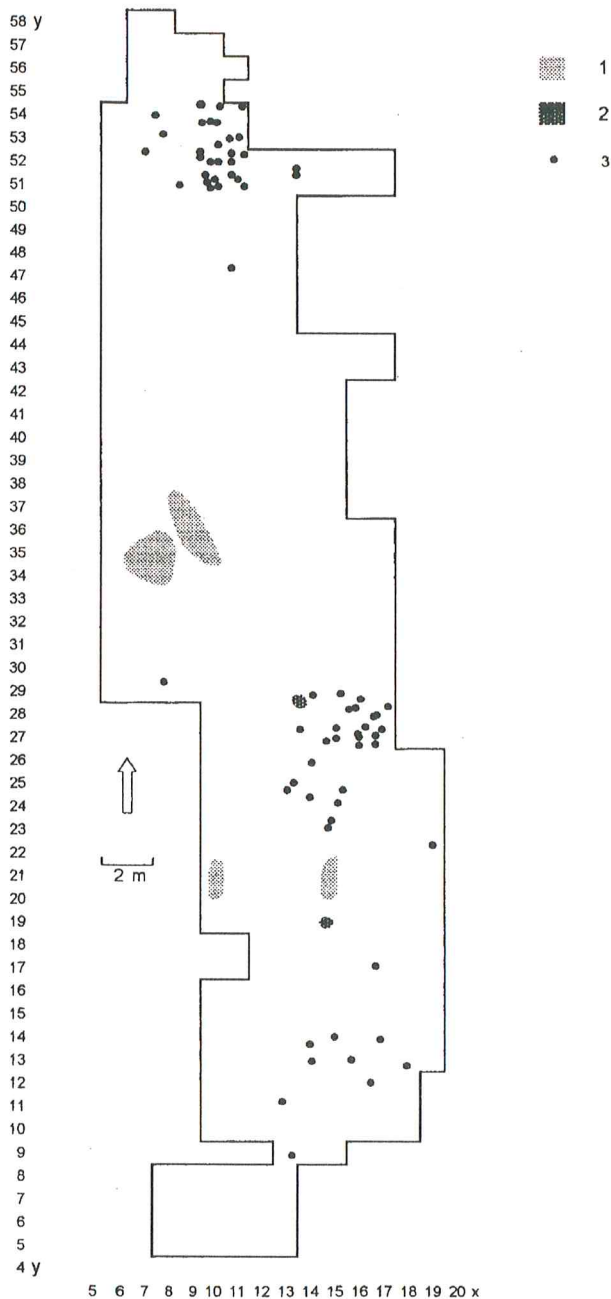

3 pav. Plaunamas kultūrinis sluoksnis. Fotonuotrauka G. Grižo

Kultūrinį sluoksnį sudarė iki 40 cm storio tamsiai pilkas, beveik juodas smulkiagrūdis smėlis su medžio angliukais, slūgsojęs ant balto smulkiagrūdžio smėlio, žvirgždo ir balkšvo, gelsvo bei melsvo priemolio (pav. 7, 8). Vakarų link jis palaipsniui plonėjo ir prie vakarinės perkasos sienelės visai pranyko. Sprendžiant iš radinių, surinktų po velėna, kultūrinis sluoksnis tęsėsi kiek toliau į vakarų pusę, bet buvo sunaikintas arimo. Geriausiai kultūrinis sluoksnis išliko rytinėje ir šiaurinėje perkasos dalyje, nes jį dengė juodos durpingos žemės ir molio sluoksniai. Be to, čia niekad nebuvo ariama. Į rytų pusę tamsiai pilko smėlio sluoksnis tęsėsi toliau, tačiau radinių jame palaipsniui mažėjo.

Kultūrinis sluoksnis buvo ypač laidus vandeniui. Sausame būvyje tamsiai pilko smėlio sluoksnis buvo elastingas, lipnus, o apsemtas vandens virsdavo panašiu į skystą dumblą. Archeologiniu požiūriu ši savybė ypač nepalanki, nes rytinėje ir šiaurinėje tyrinėto ploto dalyje kultūrinis sluoksnis slūgsojo vidutinio Dusios ežero vandens lygio aukštyje. Susidarė sąlygos anglingoms dalelėms iš viršutinių sluoksnų kartu su vandeniu prasiskverbti iki pat kultūrinio sluoksnio apačios, todėl radiokarboninis kultūrinio sluoksnio datavimas buvo nesėkmingas – gautos datos (T-10918) 600 ± 40 bp/cal 1295 \pm 1400 AD ir (T-118225A) 2020 ± 90 bp/cal 120 BC – 85 AD nesuderinamos su aptiktais radiniais.

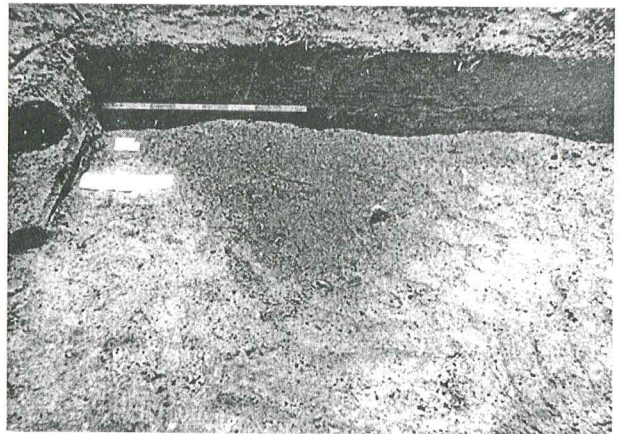
Tyrinėtame plote aptiktos 4 duobės ir du židiniai (pav. 4). 2 duobės kvadratų 20–22y linijoje buvo labai panašios: išžasto ovalo formos, 180–200 cm ilgio, 90–100 cm pločio, 25–30 cm gylio. Panašios formos duobė buvo ir kvadratų 35–37y linijoje, tik didesnių matmenų: 360 cm ilgio, 100 cm pločio, 60 cm gylio. Duobėje buvo aptikta kompaktiška 90 titnaginių radinių sankaupa, dvi trapecijos, keramikos šukių, tarpe jų pakraštėlių, puoščių išoriniame paviršiuje įspaustomis

4 pav. Tyrinėto ploto planas: 1 – duobės; 2 – židiniai; 3 – stulpavietės. Braižė V. Juodagalvis

apvaliomis duobutėmis. Ketvirtoji, 2–2,4 m skersmens, 45 cm gylio netaisyklingo apskritimo formos duobė buvo šalia pastarosios. Joje 20 cm gylyje pastebėtas 6–10 cm gelsvo smėlio tarp sluoksnis. Viršutiniame sluoksnyje aptiktos 2 nuoskalos, žemiau titnagų daugiau, tarp jų grandukas, yla, neaiškaus dirbinėlio fragmentas.

Židinys kvadratu 15x/19y buvo taisyklingo apskritimo formos, 44 cm skersmens, 20 cm gylio

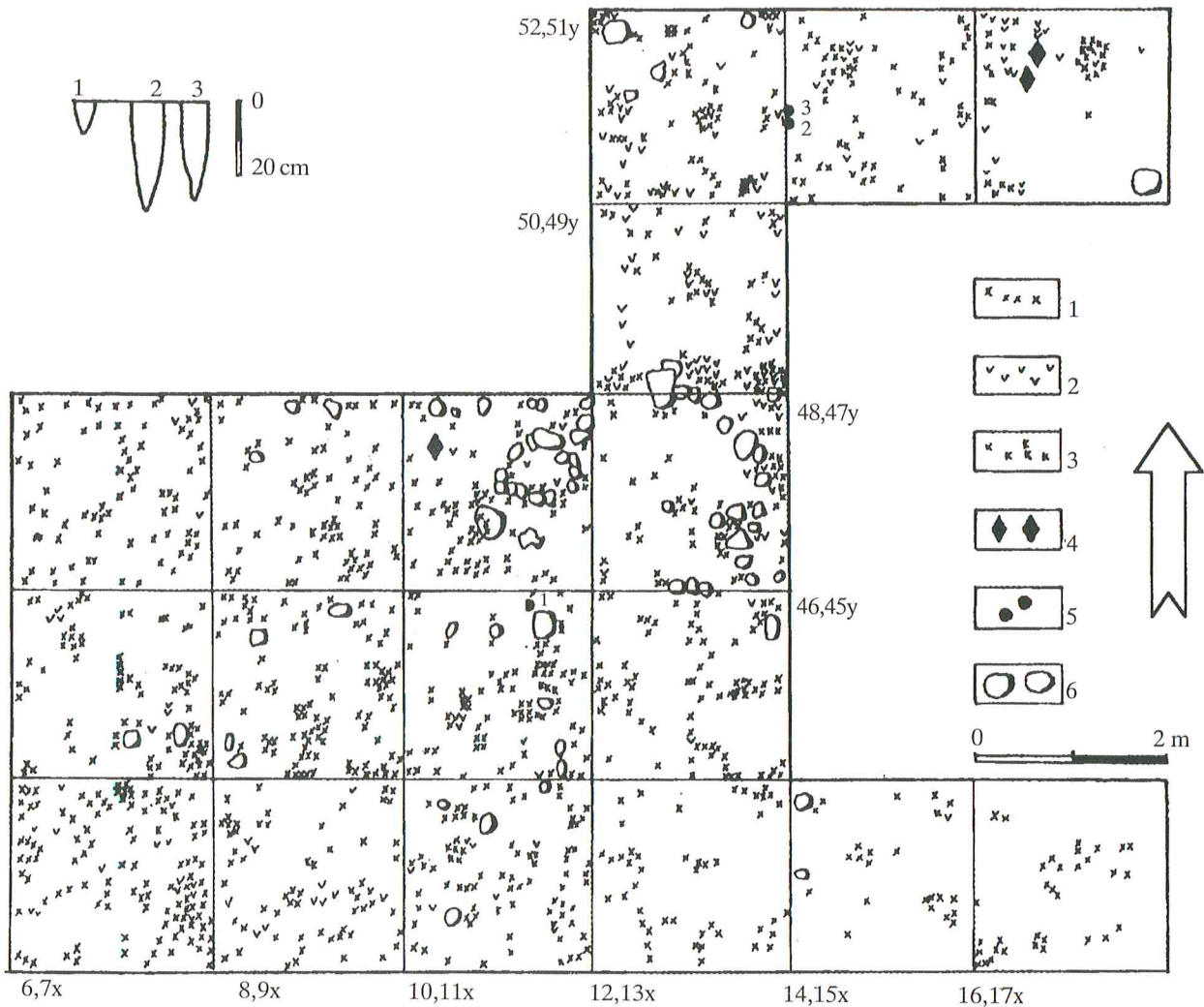
5 pav. Pailga duobė kvadratu 35–37y linijoje. Vaizdas iš šiaurės. Fotonuotrauka G. Grižo

pusapskritimo formos duobutėje, pilnoje tamsaus anglingo smėlio pramaišiu su priemoliu. Jame aptikta titnago nuoskalų, sudegusių kauliukų ir akmenų. Židinio viršutinė dalis ir kultūrinis sluoksnis šalia apnaikinti arimo.

Po kultūriniu sluoksniu aptikta per 60 stulpaviečių, susikoncentravusių į tris grupes šiaurinėje, vakarinėje ir pietinėje tyrinėto ploto dalyse (pav. 4). Šiaurinė ir rytinė stulpaviečių grupės gausesnės ir kompaktiškesnės. Įžemyje juodos spalvos stulpavietės buvo ryškių formų, aiškiai išsiskiriančios šviesiame priemolyje ar smėlyje, tačiau kultūriniame sluoksnyje nematomos, išskyrus kelias stambesnes, kurios buvo pastebimos kaip anglingos tamsios beformės dėmelės.

Nors šiaurinėje perkastos dalyje buvo aptikta apie 30 stulpaviečių, tačiau kokios nors konkrečios jų išsidėstymo sekos pasekti nepavyko. Be to, tik dvi stulpavietės buvo kiek didesnių matmenų: abi smailėjančios, viena 28 cm gylio ir 7 cm skersmens, kita 25 cm gylio ir 6,5 cm skersmens (pav. 6). Tas pat ir pietinėje tyrinėto ploto dalyje – smulkios, vos kelių centimetrų gylio ir skersmens stulpavietės, išsimėčiusios be apčiuopiamos sekos.

Ryškesnius pastato pėdsakus pavyko aptikti rytinėje perkastos dalyje. Iš išlikusių stulpaviečių galima spręsti, jog statybai buvo naudoti skirtingi kuolai: mažesni – 5–15 cm skersmens, ir didesni – 25–35 cm skersmens (pav. 9). Mažesnieji kuolai buvo nusmailinti ir įkalti, o didesnieji – bukais galais ir pastatyti iškastose duobutėse (pav. 10). Stambesnieji stulpai, stovėję pastato kampuose, buvo apdėti akmenimis, pritaikius jų išlinkimus prie stulpo išlinkimo. Kai kur akmenys dėti dviem eilėmis vienas ant kito. Tarp stulpaviečių ir šiek tiek už jų buvo aptiktas 2–3 cm storio raudono molio sluoksnis – greičiausiai plūktos aslos liekanos.

6 pav. Tyrinėto ploto iškarpa šiaurinėje perkastos dalyje: 1 – titnagai; 2 – keramikos fragmentai; 3 – kaulai; 4 – akmeniniai dirbiniai; 5 – stulpvietės; 6 – akmenys. Braižė V. Juodagalvis

Rekonstruojant pastato formą, galima aptarti du variantus. Trys pastato sienos aiškios (pav. 11, A–B, B–D ir D–E). Kiek sunkiau rekonstruoti statinio pietvakarinį kampą, nes čia buvo gan giliai arta ir stulpvietės galėjo neišklikti. Manant, jog stulpviečių eilė C–G yra pėdžių, laikiusių stogą, pėdsakai, pastatas buvęs keturkampės formos, dvigubomis sienomis, 5,6 m ilgio ir 3 m pločio, apėmęs 16 m² plotą. Kitu atveju, jungiant stulpvietes seka A–B–C–D–E=G, pastatas galėjęs būti netaisyklingos penkiakampės formos, 14 m² ploto.

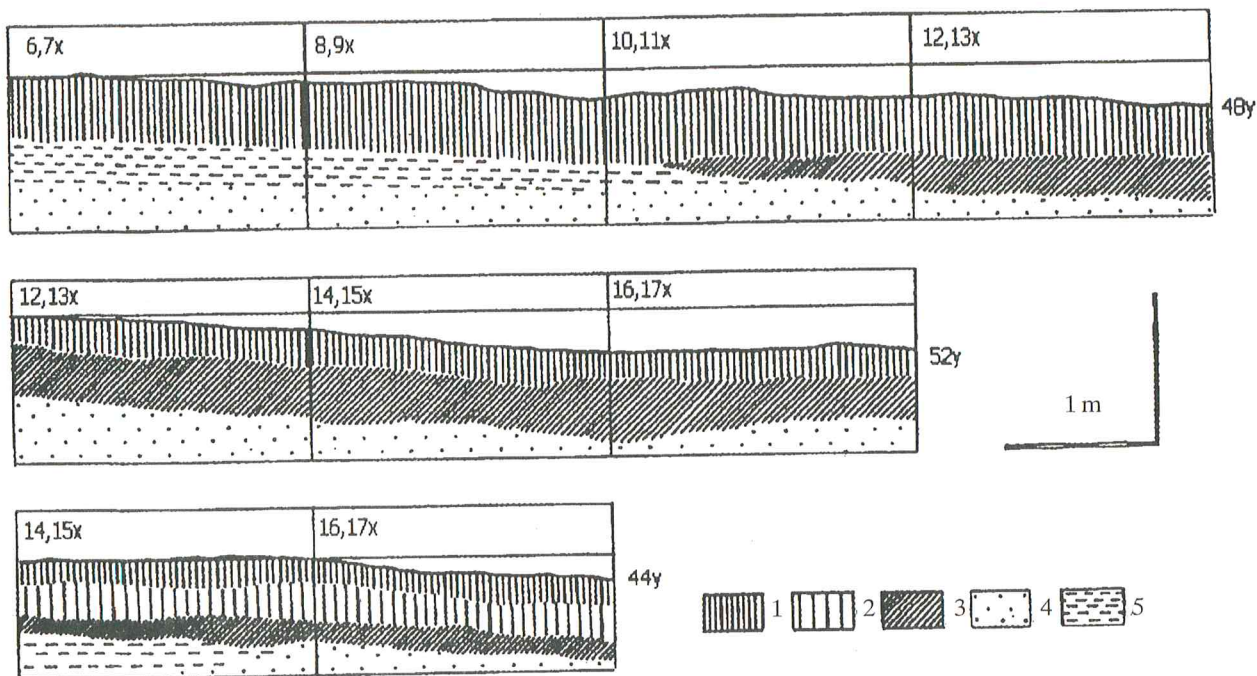
Pastato viduje židinio pėdsakų neaptikta. Apskrita, vos 2–4 cm storio ir 70 cm skersmens anglingos žemės dėmė prie pastato šiaurės vakarinės sienos galėjo būti paplauto židinio vieta.

Keturkampio plano pastatų su pėdžių eile stogui paremti aptinkama įvairių laikotarpių ir kultūrų pamink-

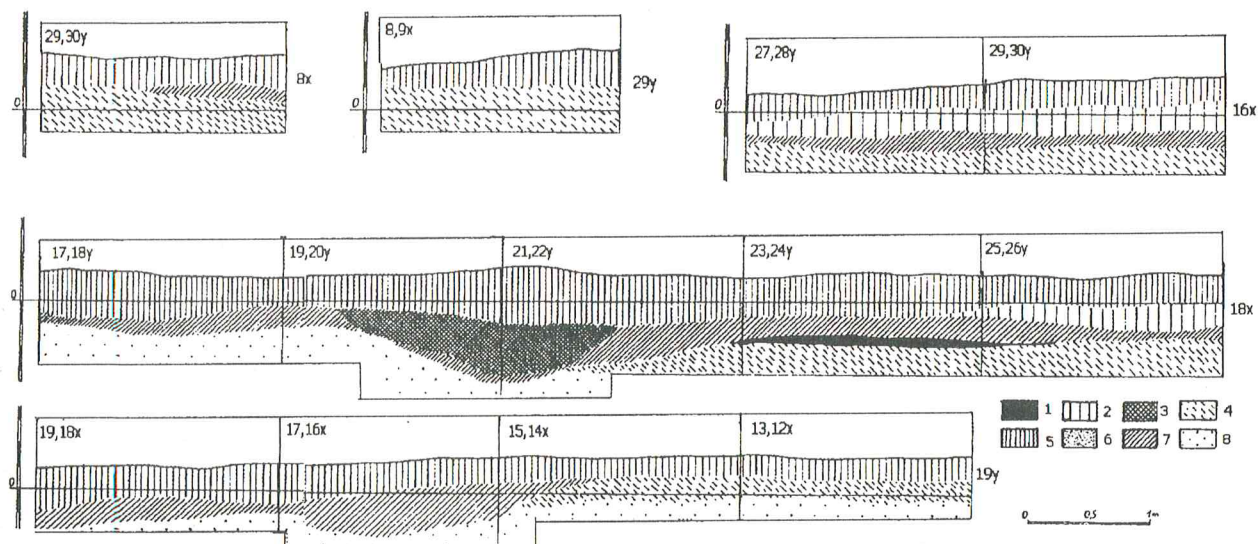
luose. Dusios ežero 8-osios gyvenvietės pastato sienos buvo suręstos iš dvigubų šulų eilių. Ši statybos technika buvo itin būdinga Pamarių kultūros paplitimo bei įtakos zonai (Ehrlich, 1941, p. 44–56; Žurek, 1954, p. 37–38, pav. 38; Kilian, 1955, p. 60–61; Butrimas, 1982, p. 5, lent. 8). Kur kas rečiau aptinkama akmenimis apdėtų stulpviečių ar kuolų – šio statybos elemento pėdsakų aptikta Šarnelės (Butrimas, 1996, p. 176, pav. 3), Žemaitiškės 1-ojoje ir Žemaitiškės 2-ojoje (Girininkas, 1990, p. 88, 90), Barzdžio miško gyvenvietėse.

TITNAGO RADINIAI

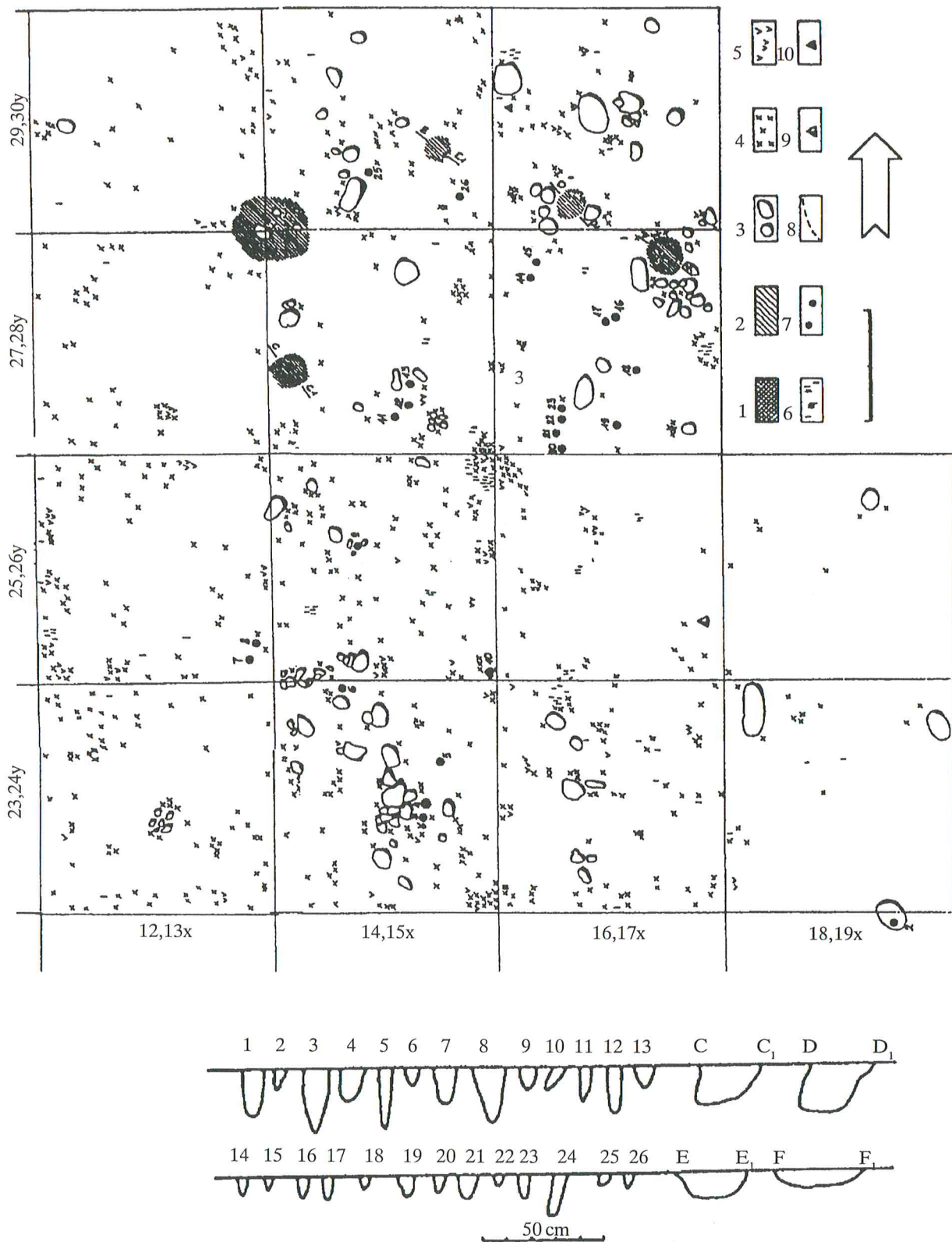
Gausiausia ir įvairiausių formų Dusios gyvenvietėje aptiktų radinių grupė – titnaginiai dirbiniai. Lyginant

7 pav. Stratigrafija šiaurinėje tyrinėto ploto dalyje: 1 – velėna ir juoda durpinga žemė; 2 – juoda durpinga žemė su molio tarp sluoksniais; 3 – tamsiai pilkas smėlis – kultūrinis sluoksnis; 4 – baltas smulkiagrūdis smėlis; 5 – priemolis. Braižė V. Juodagalvis

8 pav. Stratigrafija vidurinėje tyrinėto ploto dalyje: 1 – durpė; 2 – juoda durpinga žemė su molio tarp sluoksniais; 3 – vėlesnis perkasimas; 4 – priemolis; 5 – armuo, 6 – geltonas smulkiagrūdis smėlis; 7 – tamsiai pilkas smėlis – kultūrinis sluoksnis; 8 – stambiagrūdis smėlis (žvirgždas). Braižė V. Juodagalvis

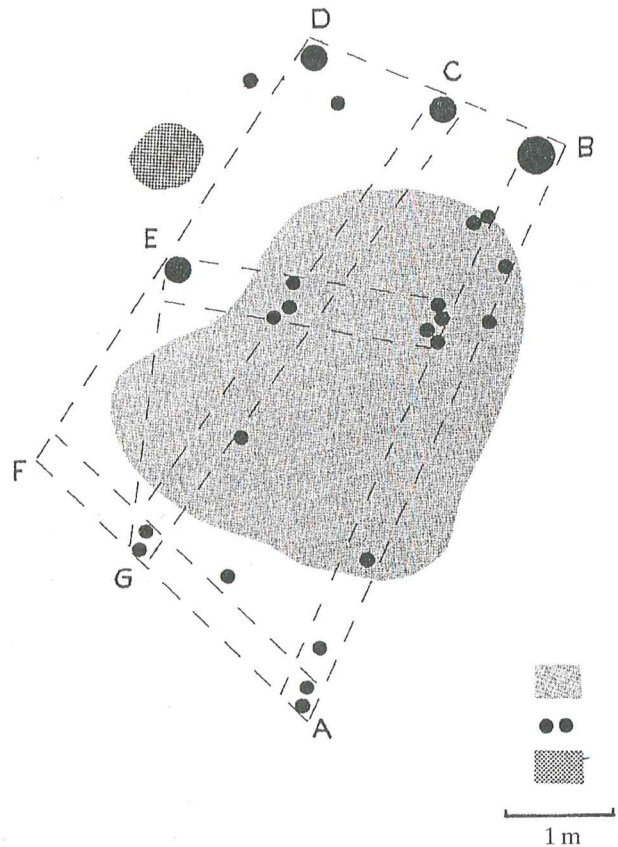
9 pav. Tyrinėto ploto iškarpa rytinėje perkamos dalyje ir stulpaviečių pjūviai: 2 – tamsiai pilkas smėlis, 3 – akmenys; 4 – titnagai; 5 – keramikos fragmentai; 6 – kaulai; 7 – stulpavietės; 9 – raginis skobtelis; 10 – akmeninis kirvis. Braižė V. Juodagalvis

10 pav. Stulpavietė kvadrata 17x/28y. Fotonuotrauka G. Grižo

su kitomis kasinėtomis Pietų Lietuvos gyvenvietėmis, titnaginių radinių tankis tyrinėtame plote nedidelis (pav. 12). Daugiausia radinių aptikta šiaurinėje perkaso dalyje, tačiau čia buvo taikytas sluoksnių plovimo metodas. Daugumą sudarė smulkios ir labai smulkios nuoskalėlės, dėl kurių smarkiai šoktelėjo bendras radinių skaičius perkaso šiaurinės dalies kvadratuose. Palyginus tyrinėto ploto planą (pav. 4) ir titnagų paplitimą, matyti, jog gana daug radinių aptikta centrinėje perkaso dalyje, kur buvo surastos dvi duobės. Šiaurinėje dalyje pastebimas didesnis radinių tankis stulpaviečių koncentracijos vietoje, o pietinėje dalyje – piečiau ir šiauriau stulpaviečių.

Titnaginių dirbinių matmenys, proporcijos, formos ir tipai labai priklausė nuo žaliavos, kuria naudojosi senovės meistrai. Lietuvoje titnago dažniausiai randama kreidos periodo dariniuose. Kreidos sistemos dariniai yra paplitę didžiuliam plote, apimančiame visą pietrytinę ir pietvakarinę Lietuvą (Gudelis, 1958, p. 42–59, pav. 8). Užnemunė patenka į kreidos darinių paplitimo zoną, tačiau titnago įvairiose jos dalyse randama nevienodai. Geros kokybės ir gana stambių,

11 pav. Pastato plano rekonstrukcija: 1 – molio sluoksnis; 2 – stulpavietės; 3 – židyns. Braižė V. Juodagalvis

riedulių pavidalo titnago kongrecijų randama žemutinėje Nemuno terasose, ypač žemiau vandens lygio. Pietinėje Užnemunės dalyje titnago aptinkama gana dažnai, tačiau savo kokybe jis neprilygsta Nemune randamam – yra smulkesnis, dažnai korytas, su kreidos tarpais.

Dusios gyvenvietėje naudotas ir vietinis, jo galima rasti ežero pakrantėse, ir įvežtinis, geresnės kokybės titnagas. Iš viso surinkta per 7000 titnagų, iš kurių apie 10 % sudarė natūralūs titnagai be žmogaus darbo žymių. Daugiausia tai smulkūs titnago gabaliukai, tačiau pasitaikė keliolika gan stambių, bet labai korytų ir vartojimui netinkamų. Dirbinių ir gamybos atliekų (1 lentelė) spalvinė gama labai plati – rasta geltono, rudo, rausvo, žalsvo, juodo, balto, pilko atspalvio titnagų. Vyrauja gelsvai žalsvo atspalvio radiniai. Paprastai tokių atspalvių titnagai įgauna būdami drėgnoje aplinkoje.

Skaldytinių ir skaldytinių fragmentų surasta 83. Daugumą sudaro netaisyklingi, sunkiai nusakomos formos nedideli skaldytiniai trumpoms skeltėms ir nuoskaloms atskelti. Geros kokybės titnago skaldytinius, matyt, labai vertino ir sunaudodavo iki galo, tuo tarpu

12 pav. Titnaginių radinių paplitimas tyrinėtame plote. Braižė V. Juodagalvis

1 lentelė. Titnago dirbiniai ir gamybos atliekos

	sk.	%
Skaldytiniai	83	1,3
Nuoskalos	4848	74,3
Skeltės	512	7,8
Retušuoti	1091	16,6
Iš viso	6570	100

vietinių titnago riedulių visai netaupė ir nuo kai kurių atskeldavo vos 2-3 nuoskalas ar skeltas. Gyvenvietėje aptikta kūginių (pav. 13:2, 5, 8), prizmės pavidalo su viena ir dvejomis skėlimo aikštelėmis (pav. 13:1, 7; 14:5; 15:5), plokščių (pav. 13:6; 14:4) ir savo išvaizda kiek primenančių paleolitinius ar ankstyvuosius mezolitinčius (pav. 13:3; 14:3) skaldytinių.

Dusios gyvenvietėje skaldytiniai buvo gaminami ir atnaujinami vietoje. Tai matyti iš pirminių skelčių (pav. 15:8), atnaujinant nuskeltų skėlimo aikštelių ar nuskeltų skaldytinių smailių galų (pav. 13:8). Dažniausiai skaldytiniams stengtasi suformuoti smailų skėlimo kampą (pav. 13:3–5; 14:2, 3, 6). Ypač ryškus pavyzdys – perdirbtas skaldytinis (pav. 15:3). Sprendžiant iš baltos storos patinos, nebūdingos Dusios gyvenvietės titnagams, jis buvo pagamintas anksčiau ir atneštas į gyvenvietę iš kitur. Skaldytinis visiškai tiko skeltėms skelti, tačiau buvo perdirbtas savaip – nesinaudota stačiuoju skėlimo kampu, bet stengtasi nuskelti skeltas ir suformuoti pirminę skeltę ten, kur kampai smailesni. Skaldytinio aikštelės ir skėlimo plokštumos kampas atspindi skelčių gamybos techniką: status kampas buvo patogus skeltėms pagaminti nuspaudimo būdu, smailus – nuskėlimo.

Dusios gyvenvietės titnago inventoriuje yra ir daugiau senesnės kilmės dirbinių (pav. 15:1, 2). Aptinkama jų ir kitose Lietuvos akmens amžiaus gyvenvietėse (Rimantienė, 1985c, p. 82, 84, pav. 3:5). Archeologinėje literatūroje apie tai plačiau nerašyta, nors šis reiškinys yra gana įdomus ir svarbus, ypač tada, kai sprendžiamas titnaginių radinių komplekso vienalaikiškumo klausimas. Neolito bei žalvario amžiaus žmonės lankydavosi senesnių gyvenviečių vietose, rinkdavo jiems tinkamus ruošinius bei dirbinius ir parsinešdavo juos namo. Parsineštus radinius dažnai perdirbdavo savaip: skeltės buvo sutrumpinamos (pav. 15:2), išretušuojamos briaunose įgaubos (pav. 15:1) arba tik šiaip paretušuojamos,

skaldytiniams suformuojami smailesni skėlimo kampai. Kartais senesni dirbiniai buvo naudojami pagal jų paskirtį, atnaujinant nusidėvėjusius ašmenėlius, o kartais ir nieko nedarant. Visi Dusios gyvenvietėje aptikti senesnės kilmės titnaginiai dirbiniai buvo perdirbti arba su aiškiomis vėlesnio vartojimo žymėmis.

Pavieniai senesnės kilmės radiniai, nesudarantys pilno tipologinio komplekso, negali būti įrodymas, jog toje pačioje vietoje buvo ankstyvesnė stovyklavietė. Kyla klausimas, kaip vertinti tokius titnaginius dirbinius analizuojant statistinius duomenis, tipologinius ar ūkinės veiklos ypatumus? Visiškai juos eliminuoti būtų neteisinga, nes jie dalyvavo vėlesnėse gyvenvietėse vykusiuose gamybiniuose procesuose. Tinkamiausias, mano požiūriu, būtų šis variantas:

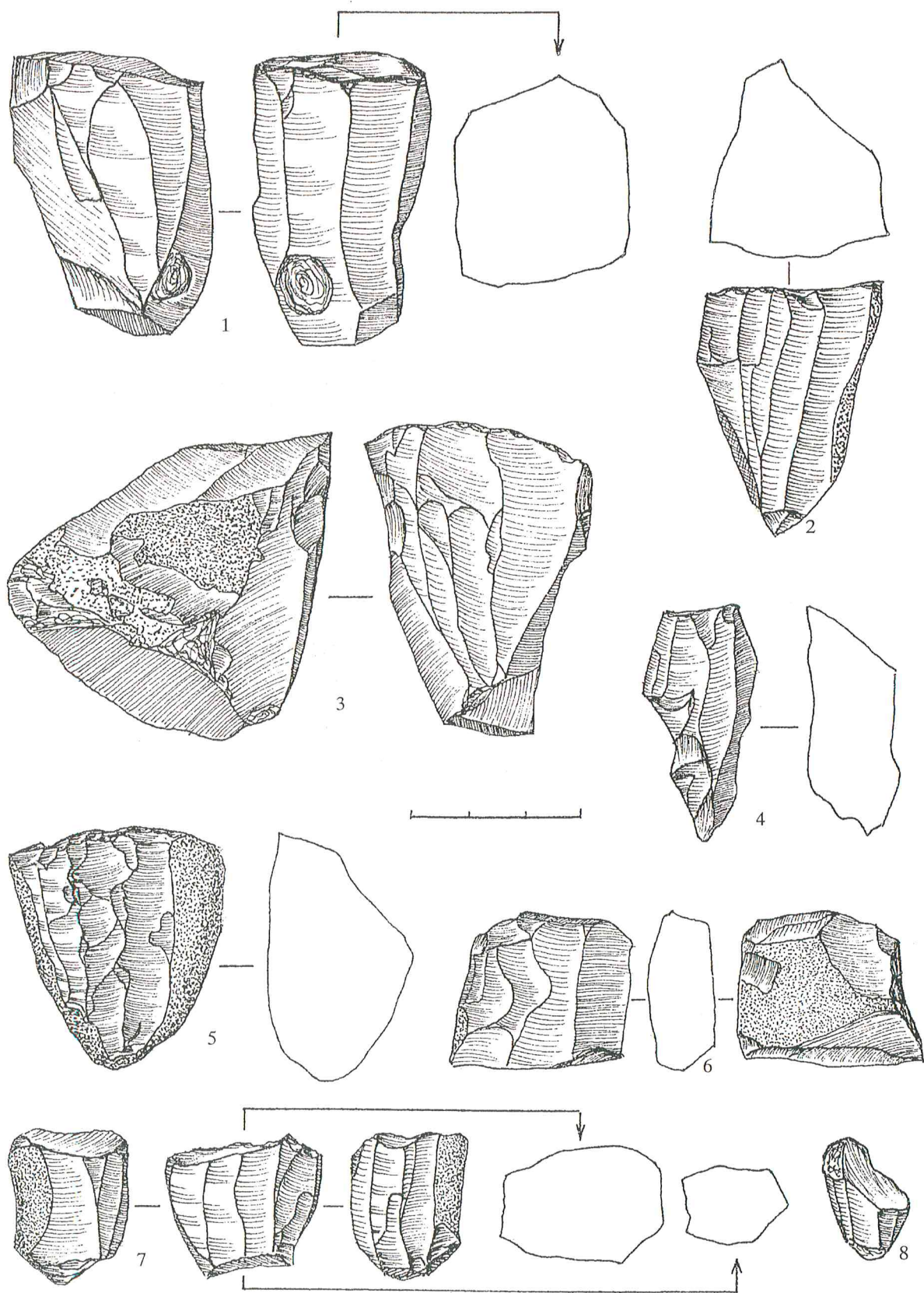
a) senesnės kilmės dirbiniai su aiškiomis vėlesnio vartojimo žymėmis ar su „šviežiu“ retušu, nepakeitusiu pirminės dirbinio formos, įtraukiami į bendrą dirbinių skaičių, tačiau tipologinėse lentelėse neregistruojami;

b) dirbiniai, pagaminti iš senesnių ruošinių arba perdirbti, pakeičiant pirminę formą, laikomi organiškai komplekso dalimi;

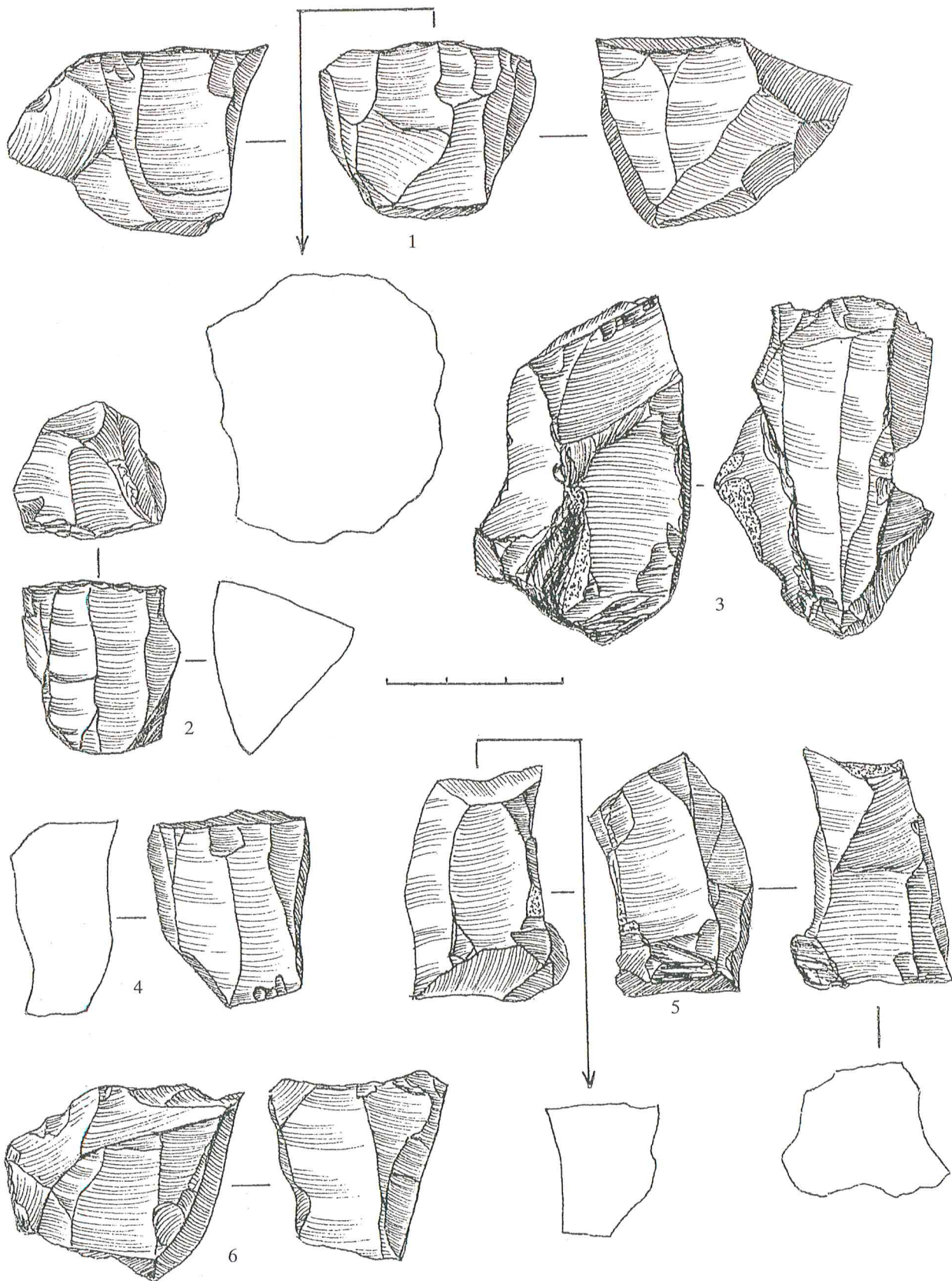
c) senesnės kilmės dirbiniai ir ruošiniai be vėlesnio panaudojimo ar apdorojimo žymių išskiriami iš bendro radinių sąrašo ir tipologinio klasifikavimo.

Skeltės dažniau netaisyklingos, trumpos. Sveikų neretušotų skelčių pasitaikė labai nedaug, daugiausia aptikta tik nuolaužų ir fragmentų. Skeltės buvo dalijamos paprastai nulaužiant arba išretušuojant nedidelę įgaubelę. Aptikta ir mikrorėztukinės skelčių dalijimo technikos liudytojų – mikrorėztukų (pav. 15:4). Skelčių ir skaldytinių kokybę rodo skelčių su žievės liekanomis (pav. 15:6, 7) kiekis. Dusios gyvenvietėje jis gana didelis ir sudaro 20% visų neretušotų skelčių. Svarbus rodiklis, apibūdinantis titnaginių dirbinių gamybos techniką, yra skelčių ir iš skelčių pagamintų dirbinių pločiai. Daugiausia aptikta 1-1,3 cm pločio neretušotų skelčių. Tai sudaro 42,8% viso skelčių skaičiaus (pav. 16). Retušuotos skeltės kiek platesnės – 1,2–1,8 cm pločio dirbiniai sudaro 65% (pav. 17). Peiliams gaminti dažniausiai vartotos 1,3–1,9 cm pločio skeltės. Pats tinkamiausias peiliams skelčių plotis 1,6 cm – šie dirbiniai sudaro beveik 15% viso peilių skaičiaus (pav. 18).

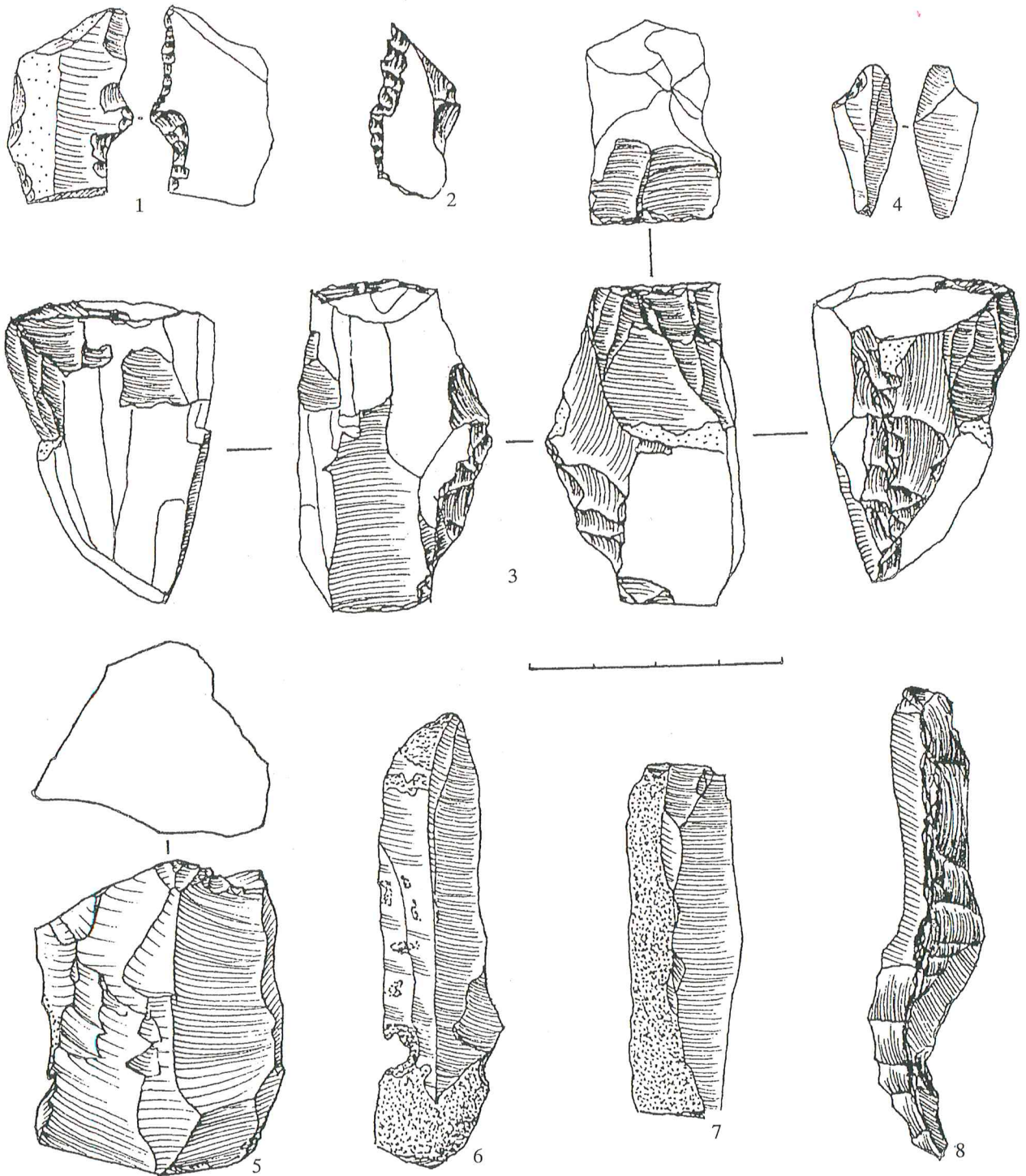
Titnaginiai įrankiai buvo gaminami iš skelčių, nuoskalų ir skaldytinių dalių. Procentinė iš skelčių pagamintų dirbinių išraiška arba, kitaip tariant, skeltiškumas, atspindi 2 lentelėje. Joje pateikti

13 pav. Titnaginiai skaldytiniai. Piešė V. Juodagalvis

14 pav. Titnaginiai skaldytiniai. Piešė V. Juodagalvis

15 pav. Titnaginiai perdirbiniai (1–3), mikrorežtukas (4), skaldytinis.(5), skeltės (6–8). Piešė V. Juodagalvis

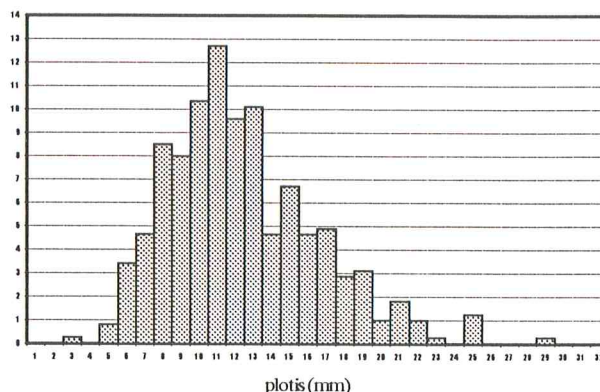
2 lentelė. Titnaginių dirbinių skeltiškumas (%)

Gremžtukai	45,3
Grandukai	7,5
Rėžtukai	58,6
Peiliai	95,7
Ylos, gražtai	40,9
Vidutinis	49,6

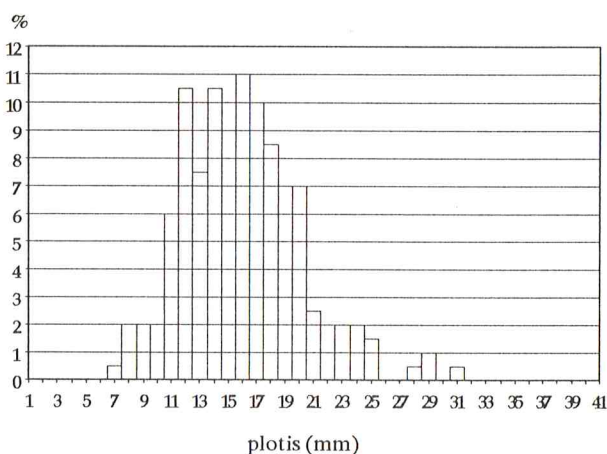
skaičiumi didžiausių titnaginių dirbinių grupių duomenys.

Strėlių antgaliai, ietigaliai, trapecijos ir lancetai buvo bemaž tolygiai pasklidę tyrinėtame plote (pav. 19). Nerasta jų tik pačiuose pietiniuose ir šiauriniuose perkasos pakraščiuose. Aptikti 3 trikampiai (pav. 20: 3, 5, 7), vienas rombinis (pav. 20:1), 3 lapelio pavidalo (pav. 20:2, 8) strėlių antgaliai ir 2 ietigaliai (pav. 20:4, 6). Trikampis strėlės antgalis su kruopščiai iš abiejų pusių retušuota smailėjančia įkote buvo pagamintas iš netaisyklingos skeltės, retušuotas smaigalio vidinėje pusėje plokščiu retušu ir kiek paretušuotas viename pakraštyje išorinėje pusėje (pav. 20:5). Kitas trikampis širdinis antgaliukas taip pat buvo pagamintas iš skeltės, asimetriškas, retušuotas smulkiu ir vidutiniu retušu pakraščiuose išorinėje pusėje ir šiek tiek smulkiai paretušuotas vidinėje pusėje (pav. 20:7).

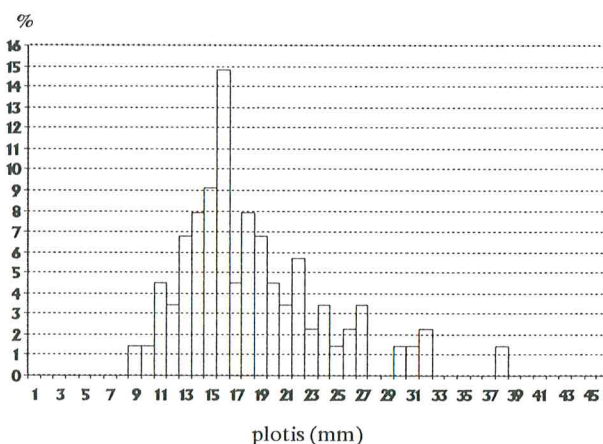
Apie plokščiai retušuotų strėlių antgalių gamybos ypatumus lengviausia spręsti iš ruošinių. Antgalių plokščiai retušuoti nėra sudėtinga. Kur kas sunkiau retušuojant išsaugoti norimą antgalio formą, nes plokščiam retušui suformuoti reikia didesnės jėgos, kurią netiksliai pavartojus atsiranda stambios išskalės. Iš nebaigto trikampio antgalio (pav. 20:3) galima spręsti, jog pirmiau ruošiniui būdavo suteikiama forma, o po to retušuojama. Kad būtų patogiau plokščiai retušuoti ir nepakeisti dirbinio formos, viena antgalio aštrioji šoninė briauna buvo išilgai nuskelta. Gaminant plokščiai retušuotą antgalį, buvo ypač svarbu parinkti tinkamą nuoskalą ar skeltę. Kad ruošinys parinktas blogai, dažnai paaiškėdavo darbui įpusėjus – gaminant iš per daug storo ruošinio, antgalio nepavykdavo baigti. Taip, matyt, atsitiko ir retušuojant rombinį antgalį (pav. 20:1) – bandyta keliomis išska-

16 pav. Skelčių pločio diagrama. Braižė V. Juodagalvis

17 pav. Retušuotų skelčių pločio diagrama. Braižė V. Juodagalvis

18 pav. Titnaginių peilių pločio diagrama. Braižė V. Juodagalvis

lomis pašalinti pernelyg stambią skėlimo kuprelę, tačiau iki galo tai nepadaryta.

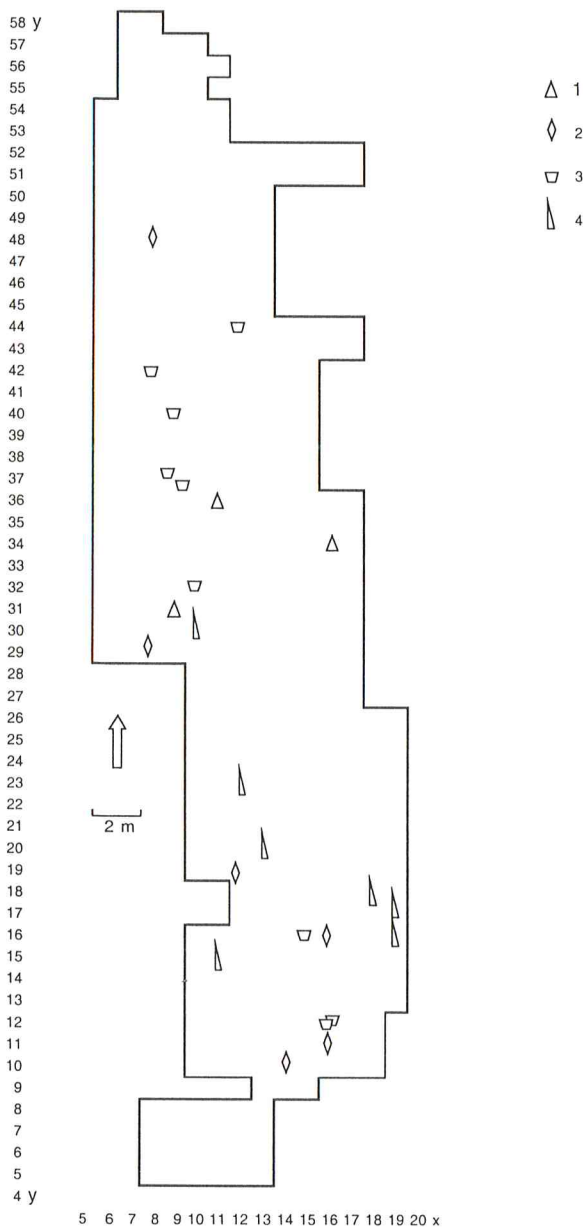
3 lapelio pavidalo antgaliai labai panašūs, pagaminti iš skelčių nulaužtais pagrindais, menkai apdoroti, tik šiek tiek paretušuotais smaigaliais (pav. 20:2, 8). Lauro lapo formos ietigalis (pav. 20:6) retušuotas statmenu ir plokščiu retušu visuose pakraščiuose išorinėje pusėje. Smaigalys ir įtvara

retušuoti stambiu plokščiu retušu iš abiejų pusių. Kito ietigalio, pagaminto iš skeltės, išlikęs tik fragmentas – susmaugta statmenu retušu vidinėje pusėje retušuota įtvara ir vidurinė dalis (pav. 20:4).

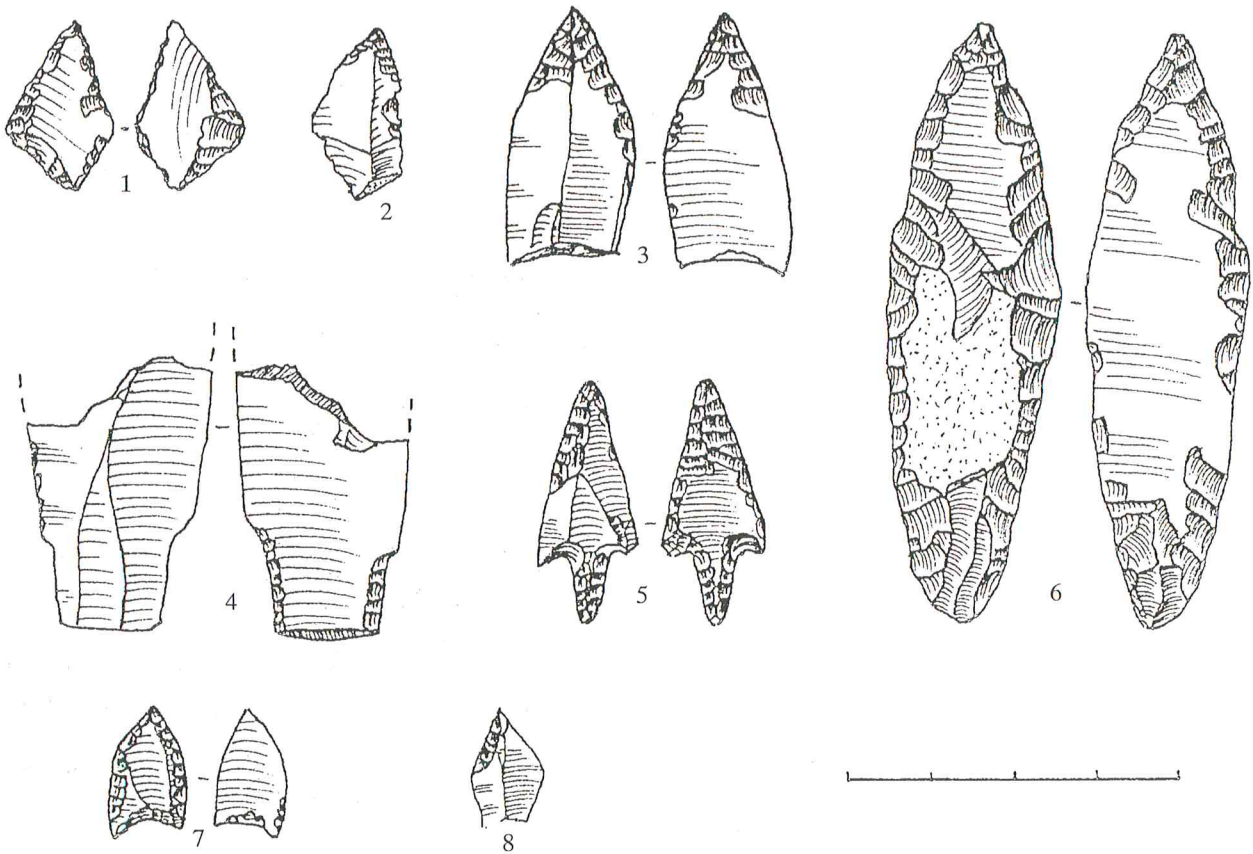
Surastos 9 trapecijos (pav. 21:1–9). Visos jos iš skelčių, išskyrus vieną (pav. 21:1), pagamintą iš plokščios skeltės pavidalo nuoskalėlės. Keturių trapecijų šoninėse briaunose išliko mikrorėžtukinių išskalų žymės (pav. 21:2, 3, 6, 8), dviejų šoninės briaunos retušuotos smulkiu retušu (pav. 21:1, 4). Dvi trapecijos su plokščiu retušu: vienos retušuota didesnė išorinio paviršiaus dalis (pav. 21: 9), o ant kitos tik kelios plokščios siauros išskalos (pav. 21:8). Visos trapecijos palyginti smulkios, jų matmenys bei aukščio ir pločio santykis atspindi diagramoje (pav. 22). Matyti, jog tik dviejų aukštis šiek tiek viršija plotį, o visos kitos priklauso žemųjų trapecijų kategorijai.

Lancetų aptikta 10 (pav. 21:10–19). Visi labai panašūs ir skirtini labiausiai Lietuvoje paplitusių trikampių lancetų grupei, išskyrus vieną, artimesnį rombiniams lancetams (pav. 21:11). Dviejų lancetų pagrindai nulaužti (pav. 21:18, 19), kitų natūralūs arba nulūžę, tad neaiškūs. Dviejų lancetų smaigaliuose pastebimos mikrorėžtukinės išskalos (pav. 21:13, 15).

Dusios gyvenvietėje aptikti gremžtukai (79 vnt.) labai įvairūs. Daugiausia surasta galinių vienašmenių, kurie sudaro 34,7% visų gremžtukų. Vyrauja galiniai vienašmeniai lygiagrečiomis šoninėmis briaunomis (pav. 23:8, 9, 12, 13), toliau eina amorfiškoms šoninėmis briaunomis (pav. 23:7; 25:4), divergentiškoms šoninėmis briaunomis arba ašmenų link platiėjantys (pav. 23:3, 22; 24:9), konvergentiškoms šoninėmis briaunomis arba ašmenų link siaurėjantys (pav. 24:2, 10, 14) ir išgaubtomis šoninėmis briaunomis (pav. 24:3, 8). Kitą gausesnę grupę sudaro gremžtukai figūriniais ašmenimis (18%): labai išriestais ašmenimis – nuo galinių skiriasi tuo, jog ašmenys ir šoninės briaunos nesudaro kampo (pav. 45:1), smailiais ašmenimis (pav. 23:5), susmaugtais ašmenimis (pav. 23:19), įžambiais ašmenimis (pav. 24:11, 16) ir su ašmenimis kampe – skirtingai nuo gremžtukų įžambiais ašmenimis, pastarųjų šoninė briauna taip pat retušuota gremžtukiniu retušu (pav. 45:15). Pusiau šoniniai gremžtukai (pav. 24:5, 14, 18), dvigaliai (pav. 23:4; 24:2) bei apskriti ir ovalūs (pav. 24:1, 6, 19) sudaro po 4,9%, šoniniai (pav. 25:6-11) – 11,5%. Dar aptikta galinių – šoninių, kombinuotų su rėžtuku

19 pav. Strėlių antgalių ir ietigalių paplitimas tyrinėtame plote: 1 – trikampiai strėlių antgaliai, 2 – rombiniai, lapelio pavidalo strėlių antgaliai ir ietigaliai, 3 – trapecijos, 4 – lancetai. Braižė V. Juodagalvis

20 pav. Titnaginiai strėlių antgaliai (1–3, 5, 7, 8) ir ietigaliai (4, 6). Piešė V. Juodagalvis

(pav. 25:16), su granduku (pav. 24:10; 25:2, 12) arba su peiliu (25:20).

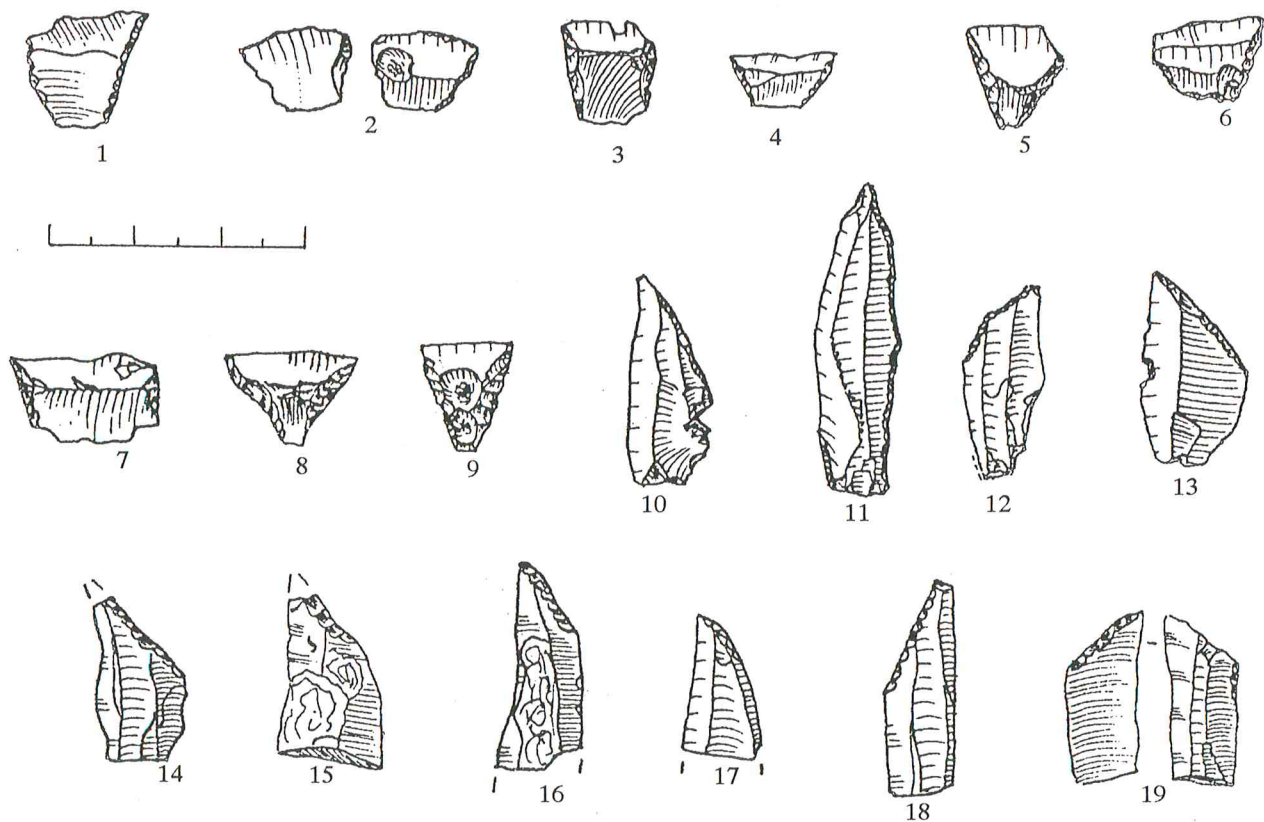
Dusios gremžtukų morfometrinėje diagramoje simboliai plačiai išsimėtę (pav. 26), o tai reiškia platų matmenų diapazoną. Pagal proporcijas vyrauja pailgieji gremžtukai, kurių ilgio ir pločio santykis yra ca 1:2.

Grandukai – gana gausi dirbinių grupė. Jų surasta 66. Šios grupės dirbiniai mažiausiai kito visais akmens amžiaus laikotarpiais. Dažniausiai jie buvo gaminami iš nuoskalų, nesistengiant suteikti ryškesnių formų. Galima išskirti 3 pagrindinius tipus: vienašmeniai galiniai (pav. 27:4, 8), šoniniai (pav. 27:1–3, 5, 69, 12, 13) ir daugiaašmeniai (pav. 27:7, 10, 11).

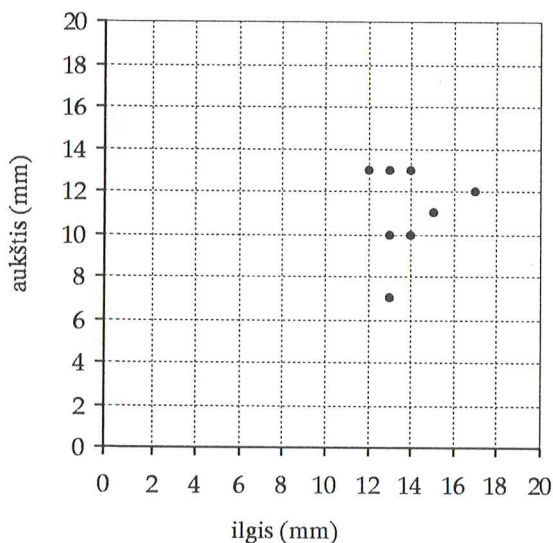
Rėžtukai (37 vnt.) tipologiniu požiūriu pasiskirstę gana tolygiai. Viduriniai rėžtukai dvejopi: su ašmenėliais, suformuotais dviem susikertančiomis išskalomis (pav. 28:3, 14, 15) ir su viena išskala suformuotu ašmenėliu (pav. 28:2). Viduriniai rėžtukai sudaro 23%. Tiek pat surasta kampinių rėžtukų su išskeltu ašmenėliu ir

nulaužta ar nuskelta viršutine briauna. Šie irgi dvejopi: tiesiomis viršutinėmis briaunomis (pav. 28:4, 6, 7) ir įžambiomis (pav. 28:9–11). Po 19,2% sudaro rėžtukai, pagaminti iš skelčių ir nuoskalų be jokio papildomo apdorojimo su ašmenėliu, suformuotu viena išskala (pav. 28:8, 13) bei kampiniai rėžtukai retušuotomis viršutinėmis briaunomis (pav. 28:5, 12). Pasitaikė pora dviašmenių (pav. 28:16, 18) ir vienas rėžtukas, kurio ašmenėlis suformuotas retušą derinant su išskala (pav. 28:17).

Peiliai – reprezentacinė Dusios gyvenvietės titnaginių dirbinių grupė. Šiai grupei priskirti visi iš nuoskalų ir skelčių pagaminti dirbiniai, turintys peiliams būdingus atributus, taip pat skeltės be papildomo apdorojimo, tačiau su aiškėmis, vizualiai pastebimomis darbo žymėmis. Dažniausiai akmens amžiaustyrinėtojai išskiria peilius ir retušuotas skeltas į atskiras tipologines grupes, tačiau skiriamoji riba tarp tų grupių dažnai neaiški. Paprastai peiliais vadinami

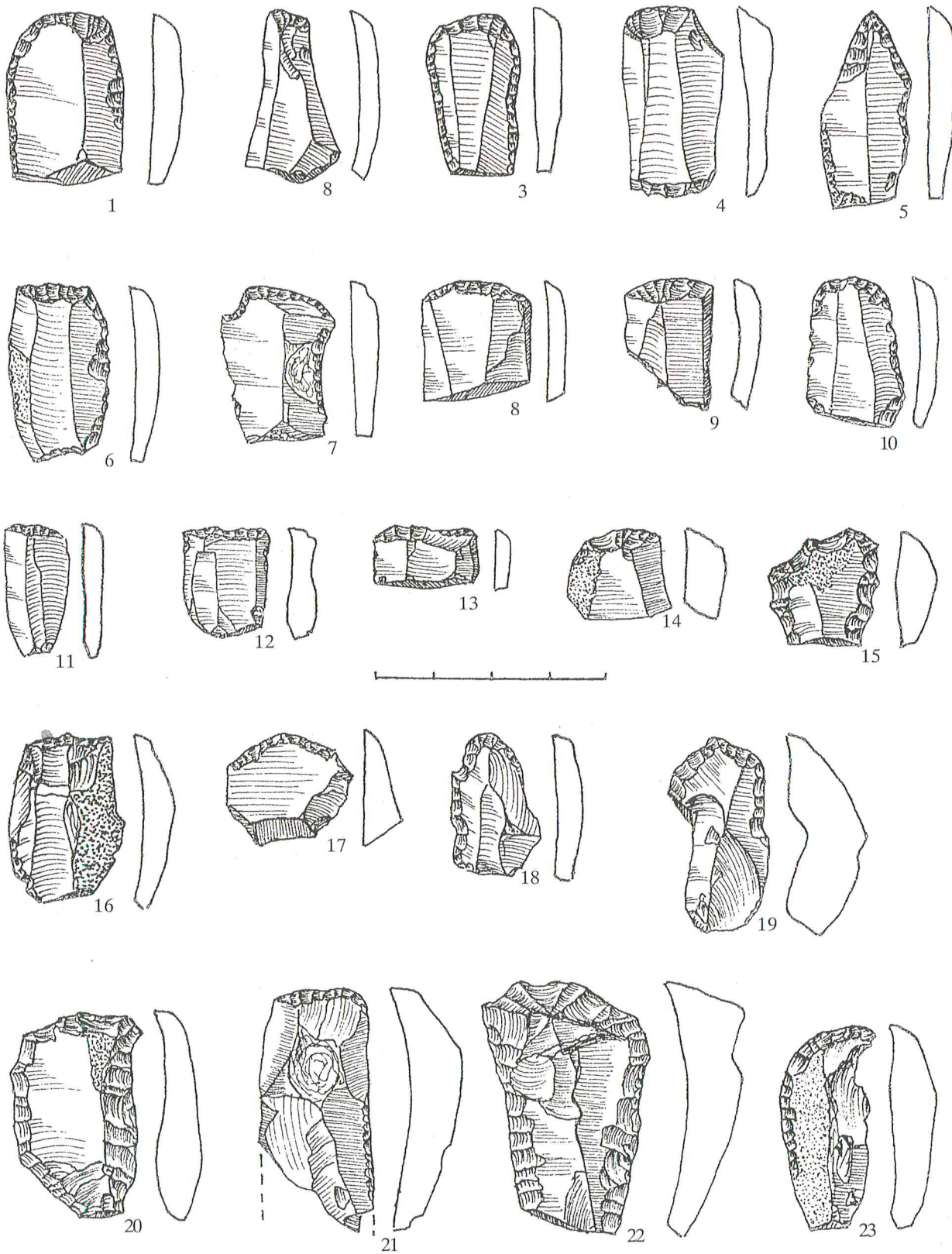
21 pav. Trapecijos (1–9) ir lancetai (10–19). Piešė V. Juodagalvis

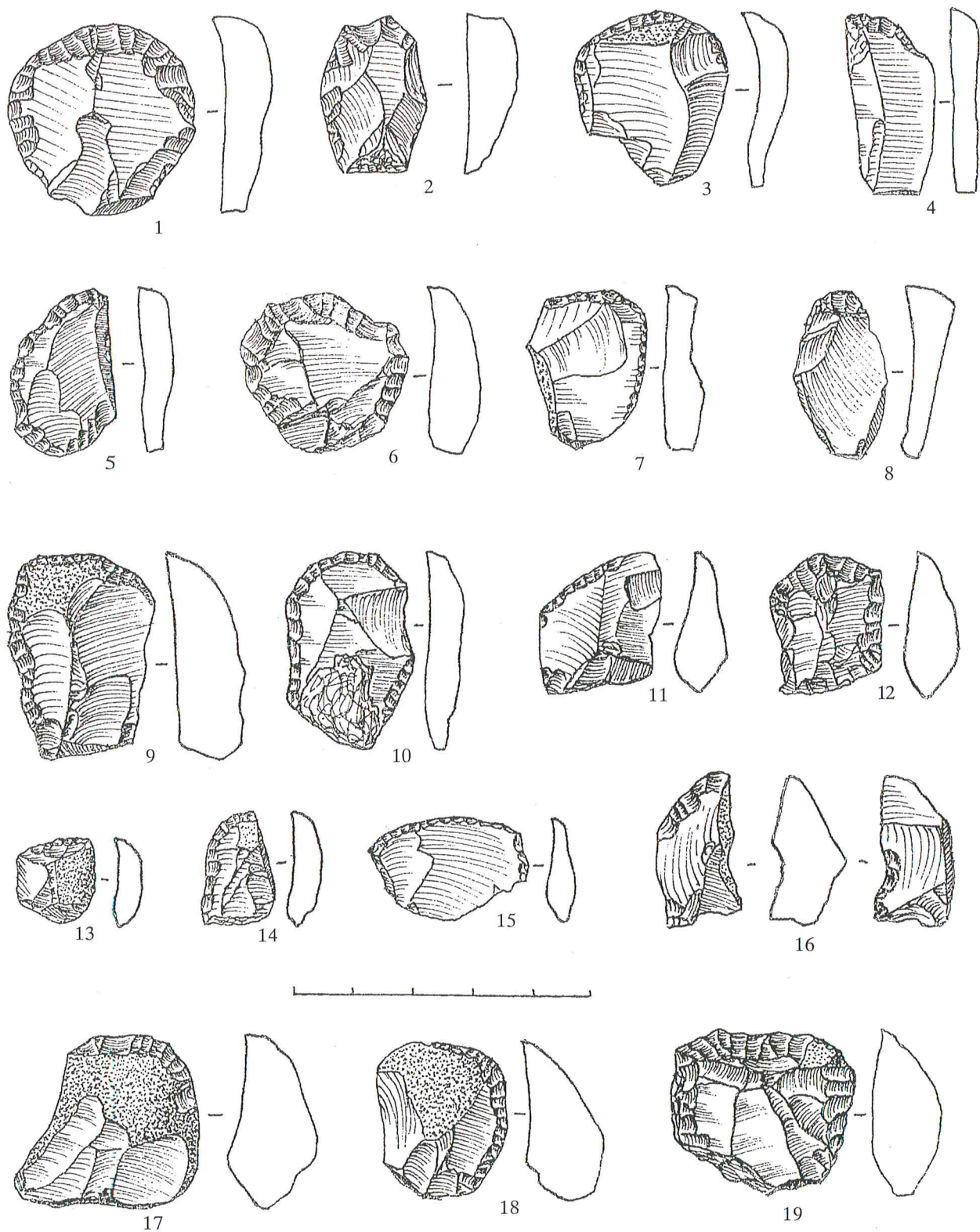
22 pav. Morfometrinė trapecijų diagrama. Braižė V. Juodagalvis

dirbiniai aštrinančiu retušu ištiesai retušuotomis šoninėmis briaunomis ir retušuota viršūne, tačiau trasologiniai tyrimai rodo, jog dauguma tiesių ilgų skelčių be jokio papildomo apdorojimo taip pat buvo vartojamos kaip peiliai.

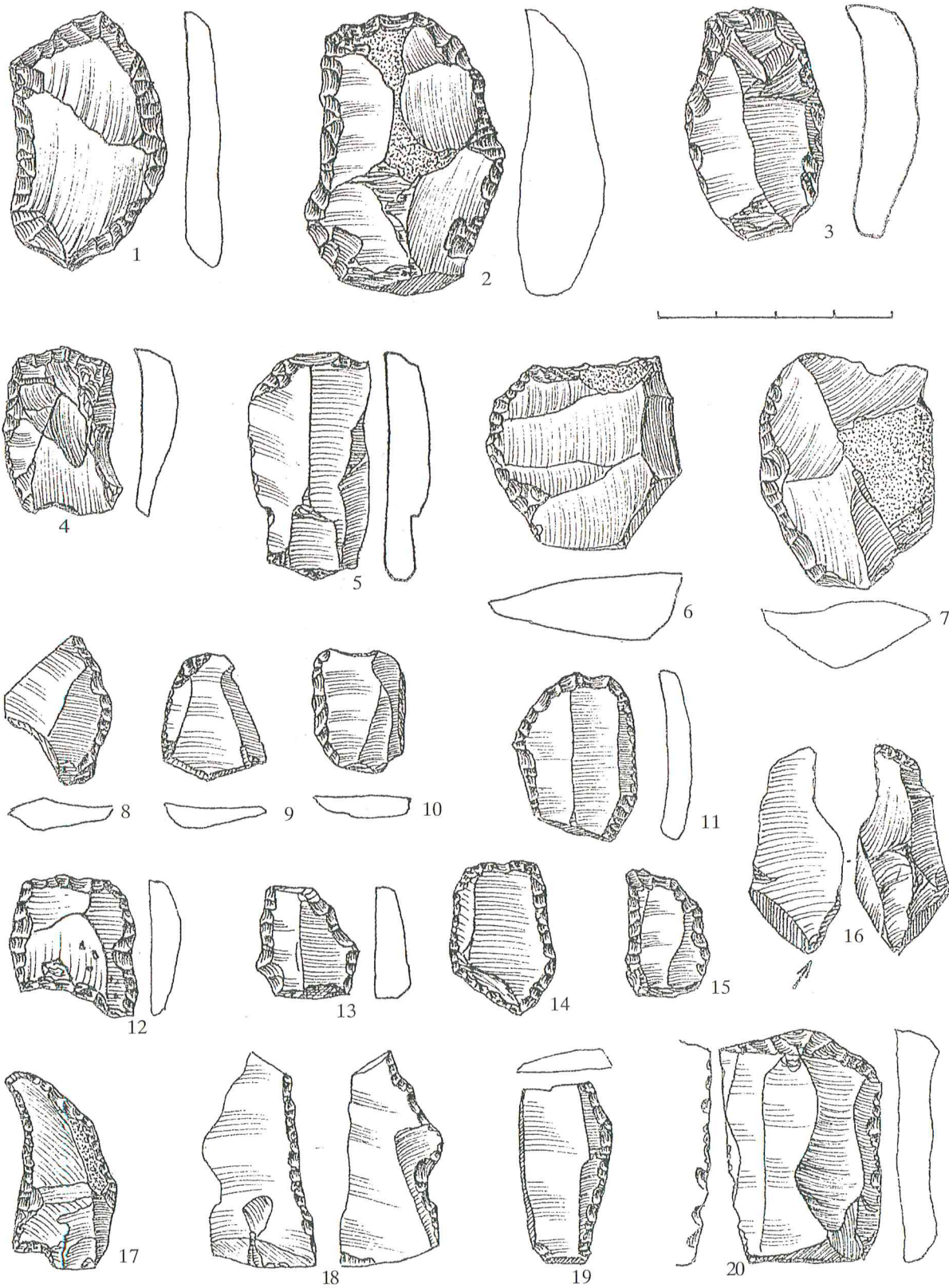
Peiliams (88 vnt.) gaminti buvo parenkamos taisyklingesnės gero titnago skeltės. Didžiausią grupę sudaro peiliai tiesiomis ar kiek įžambiomis noretušuotomis viršūnėmis (pav. 29). Daugumos ašmenys menkai retušuoti arba tik su darbo žymėmis (pav. 29:1, 4, 6, 10, 11, 18, 22). Tik keletas peilių retušuota reguliariu retušu abiejose šoninėse briaunose (pav. 29:3, 7, 8). Dauguma peilių buvo įtvirti į kriaušas, tačiau pasitaikė keletas su apsauginiu retušu – pastarieji greičiausiai buvo be kriaušų (pav. 29:2, 9; 31:2, 3, 6). Antrą grupę sudaro peiliai retušuotomis viršūnėmis (pav. 30). Išsiskiria keletas tipų: peiliai

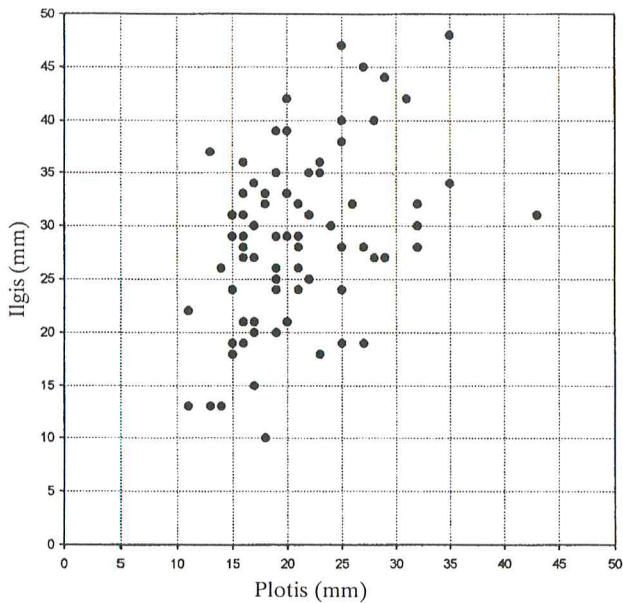
23 pav. Titnaginiai gremžtukai. Piešė V. Juodagalvis

24 pav. Titnaginių gremžtukai. Piešė V. Juodagalvis

25 pav. Titnaginiai gremžtukai (1–10), kombinuoti (12, 16, 20) ir specialios paskirties dirbiniai (13–15, 17–19). Piešė V. Juodagalvis

26 pav. Morfometrinių gremžtukų diagrama. Braižė V. Juodagalvis

įžambiomis (pav. 30:1, 3, 5, 16, 19), riestomis (pav. 30:2, 4, 14; 31:7, 8), apskritomis (pav. 30:6, 7, 9, 10), smailiomis (pav. 30:18) ir tiesiomis (pav. 30:11–13, 15, 17) viršūnėmis. Iš nuoskalų pagaminti tik keli peiliai: vienas jų ovalios formos, retušuotas išorinėje pusėje stambiu plokščiu retušu, su įtvara, taip pat plokščiai retušuotas vidinėje pusėje (pav. 31:1), kitas su smailėjančiais ašmenimis šoninėje briaunoje (pav. 31:5). Trečiasis pagamintas iš storos nuoskalos, nugarėlė retušuota stambiu statmenu retušu, o pjovimui skirta neretūšuota aštrioji šoninė briauna (pav. 31:2).

Ylą ir gražtelių rasta 38 (pav. 32). Iš jų tik 4 kiek daugiau apdoroti, su išryškintu smaigaliu, retušuotu iš abiejų pusių ir pritaikytu sukamajam judesiui (pav. 32:1, 2, 6, 7). Visi kiti šios grupės dirbiniai netaisyklingų, atsitiktinių formų, kiek paretušuoti smailiajame gale vienoje pusėje ir su darbo retušu kitoje.

Gana gausią grupę sudaro specialios paskirties dirbiniai (pav. 25:13–15, 17–19). Jų surasta 60.

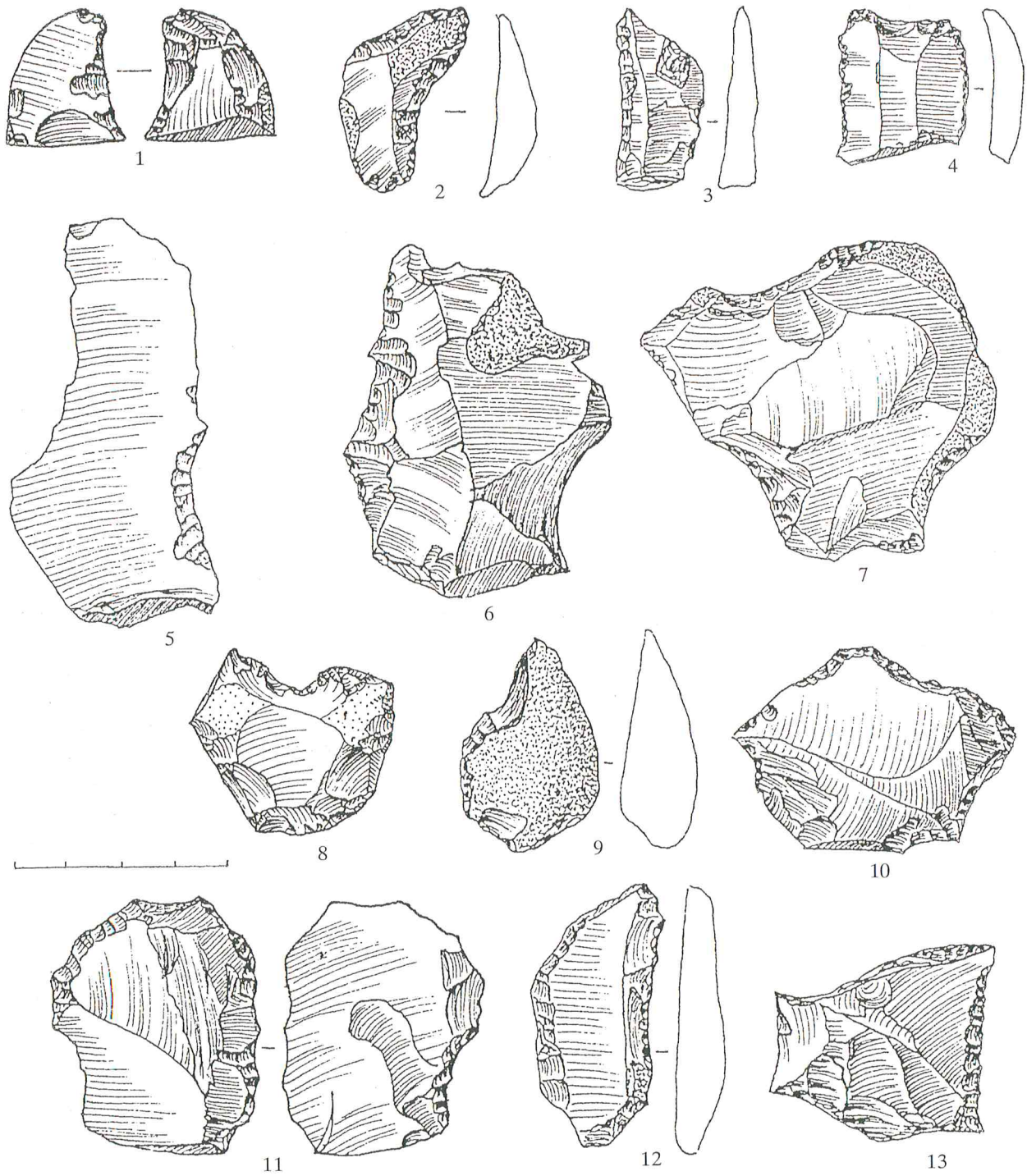
Specialios arba neaiškios paskirties dirbiniai paprastai tipologiškai neklasifikuojami, nes kiekvienas iš jų yra skirtingas ir pritaikytas konkrečioms darbams, apie kuriuos be trasologinių tyrimų mažai ką galima pasakyti.

Paskutinio kasinėjimų sezono metu pagausėjo kaltelių ašmenėlių – iš viso surasta 29; iš jų net 12 koncentravosi šiauriniame perkastos kyšulyje. Kalteliai trejopi: vienašmeniai (pav. 33:1, 2, 4–6), dviašmeniai (pav. 33:7) ir daugiaašmeniai (pav. 33:7). Du pagaminti iš skaldytinių likučių, visi kiti – iš nuoskalų. Atskiro aptarimo verti du kalteliai su rėztuko ašmenėliais (pav. 33:5, 6). Rėztukinės išskalės neatsitiktinės, suformuotos kruopščiai ir tiksliai, viena dar ir paaštrinta siauresne išskalėle (pav. 33:5). Tokio derinio tyrinėtuose Užnemunės paminkluose dar nepasitaikė. Neradau jiems analogijų ir archeologinėje literatūroje.

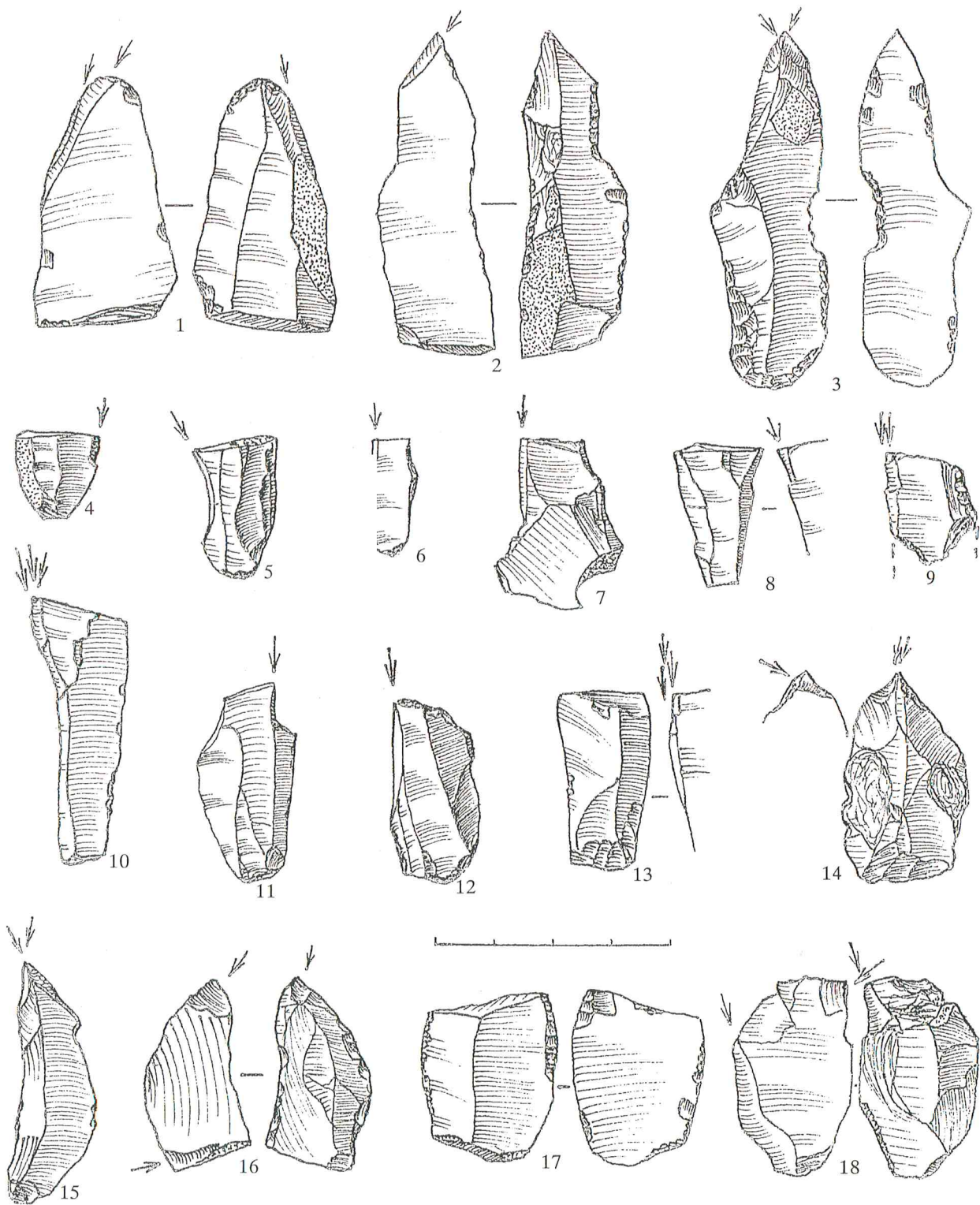
Kirviai rasti 7 (pav. 34), dviejų iš jų tik menki fragmentai. Visi kirviai be gludinimo žymių, stambiomis išskalomis apdorotais pakraščiais. Dviem kirviams buvo parinkti natūralūs tinkamos formos titnago gabalai su žieve (pav. 34:2, 5).

Be minėtų dirbinių, gyvenvietėje dar surasta keletas muštukų ir spaustukų be ypatingo apdorojimo, tačiau su aiškiai pastebimomis darbo žymėmis, 328 retušuotos nuoskalos, stambus pjūklelis, pagamintas iš vietinio titnago gabalo su žieve (pav. 33:8). Visus kitus retušuotus titnagus sudaro skelčių fragmentai su retušu ir smulkios neidentifikuotų dirbinių nuolaužos.

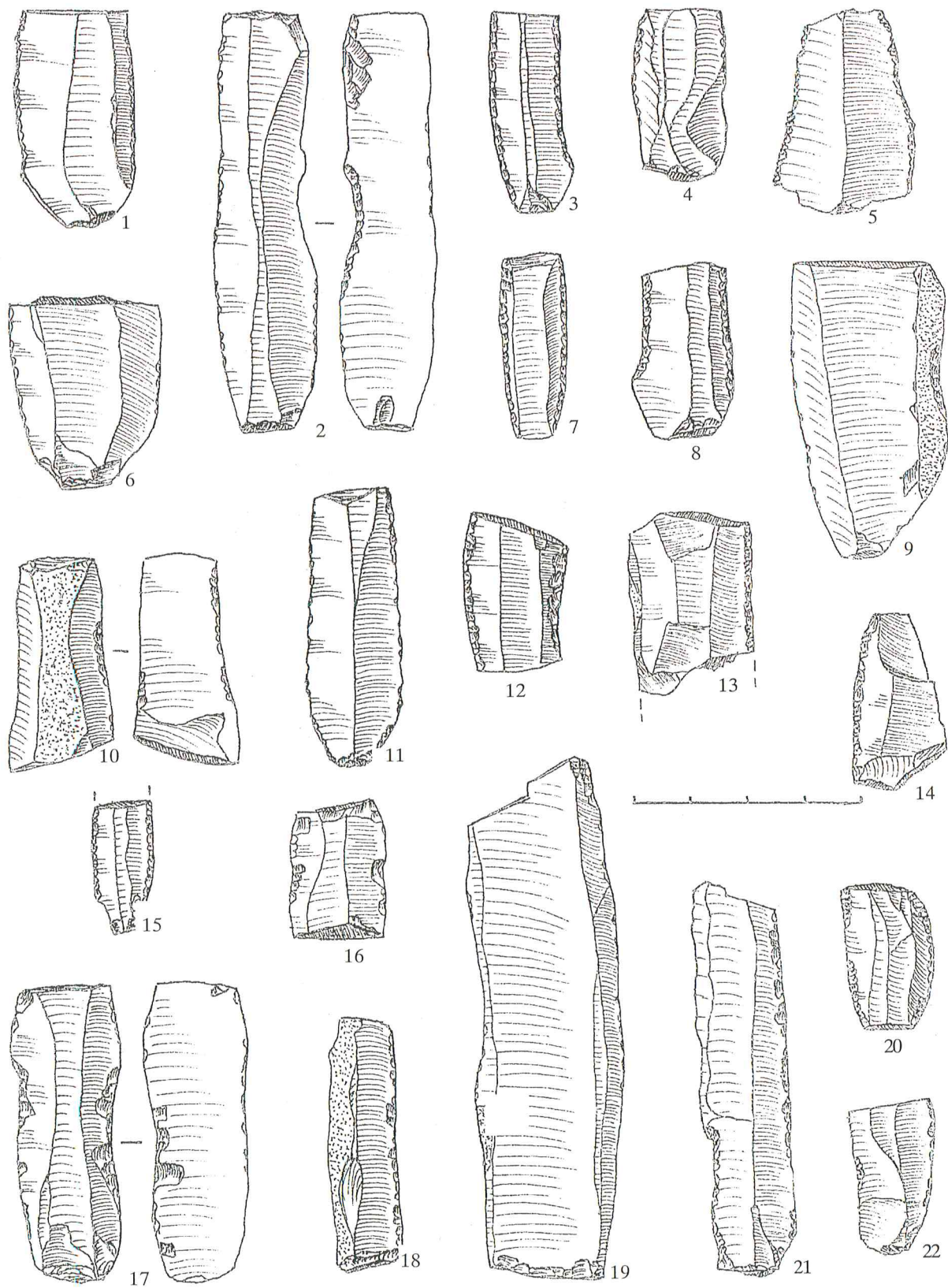
Apžvelgus titnaginius radinius, galima konstatuoti didelę dirbinių formų įvairovę. Kita vertus, pastebima tam tikra regresija antrinio apdorojimo prasme. Ant dirbinių yra įvairaus retušo ir jo derinių, tačiau nepastebėta plokščio lygiagretaus, latakėlius primenančio, būdingo Lietuvos neolito pabaigai ir žalvario amžiaus pradžiai. Galima pasakyti, jog apskritai nesistengta suteikti dirbiniais grakščių formų ir dailios išvaizdos.

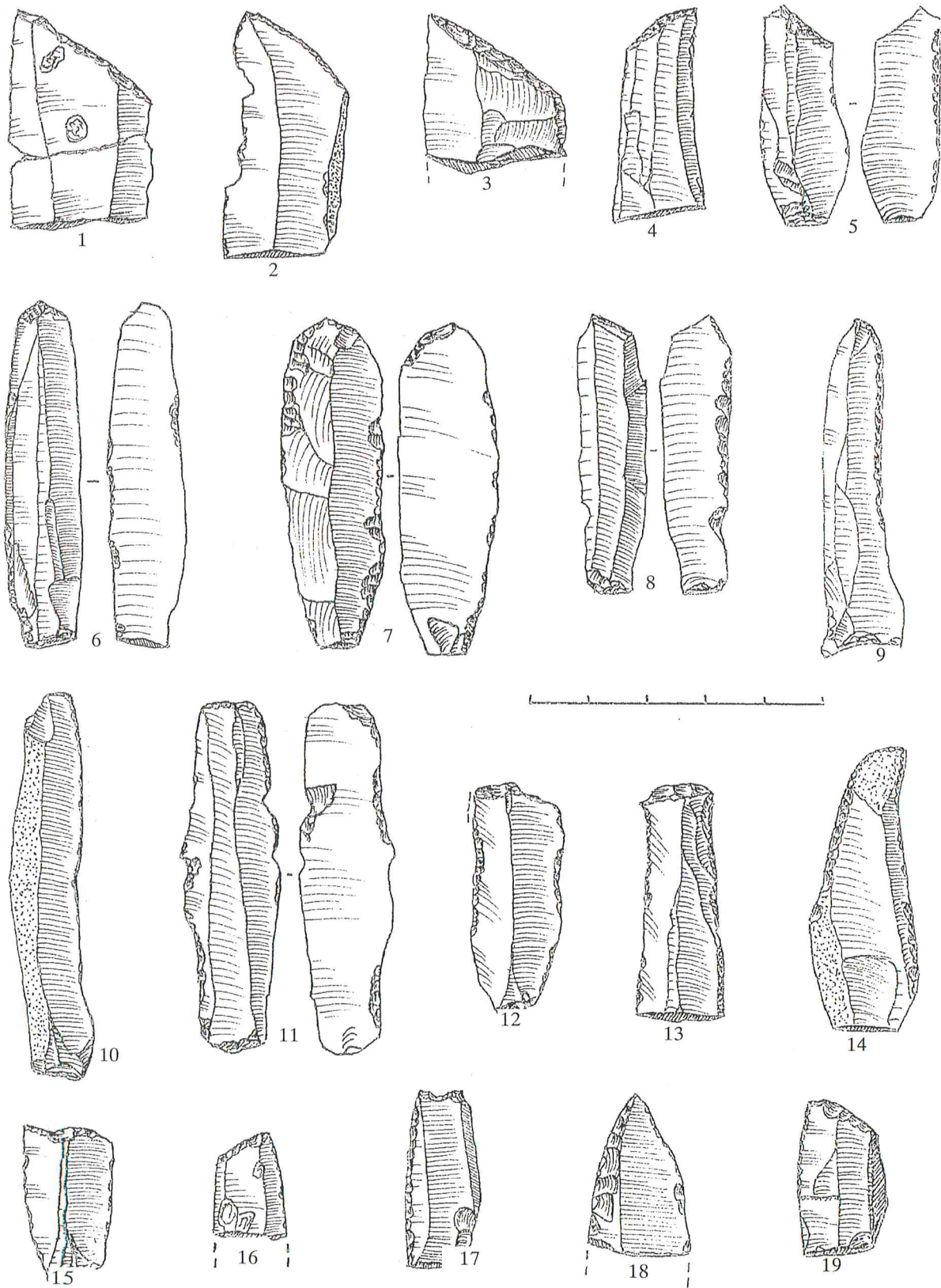
27 pav. Titnaginiiai grandukai. Piešė V. Juodagalvis

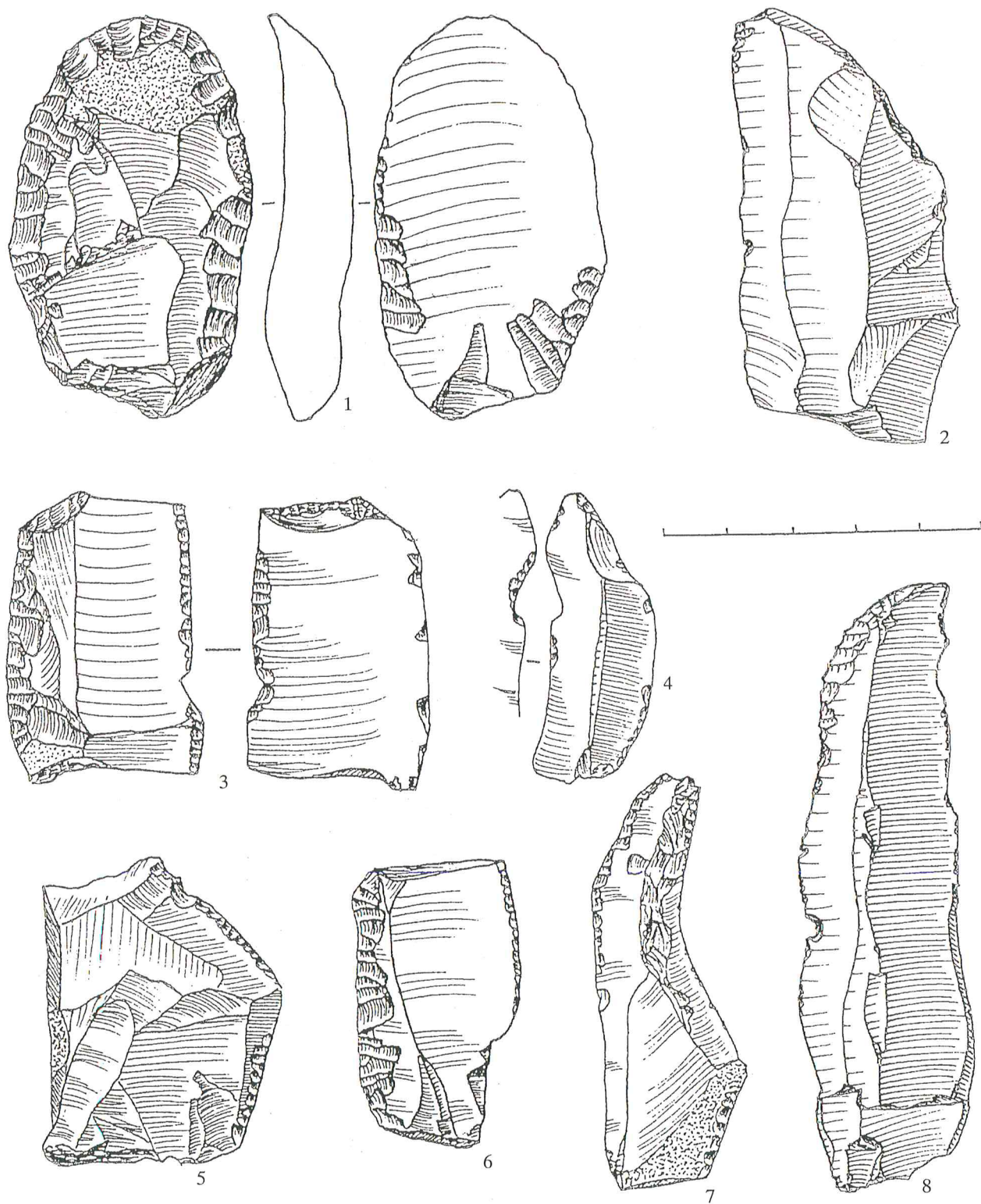
28 pav. Titnaginiai rėžtukai. Piešė V. Juodagalvis

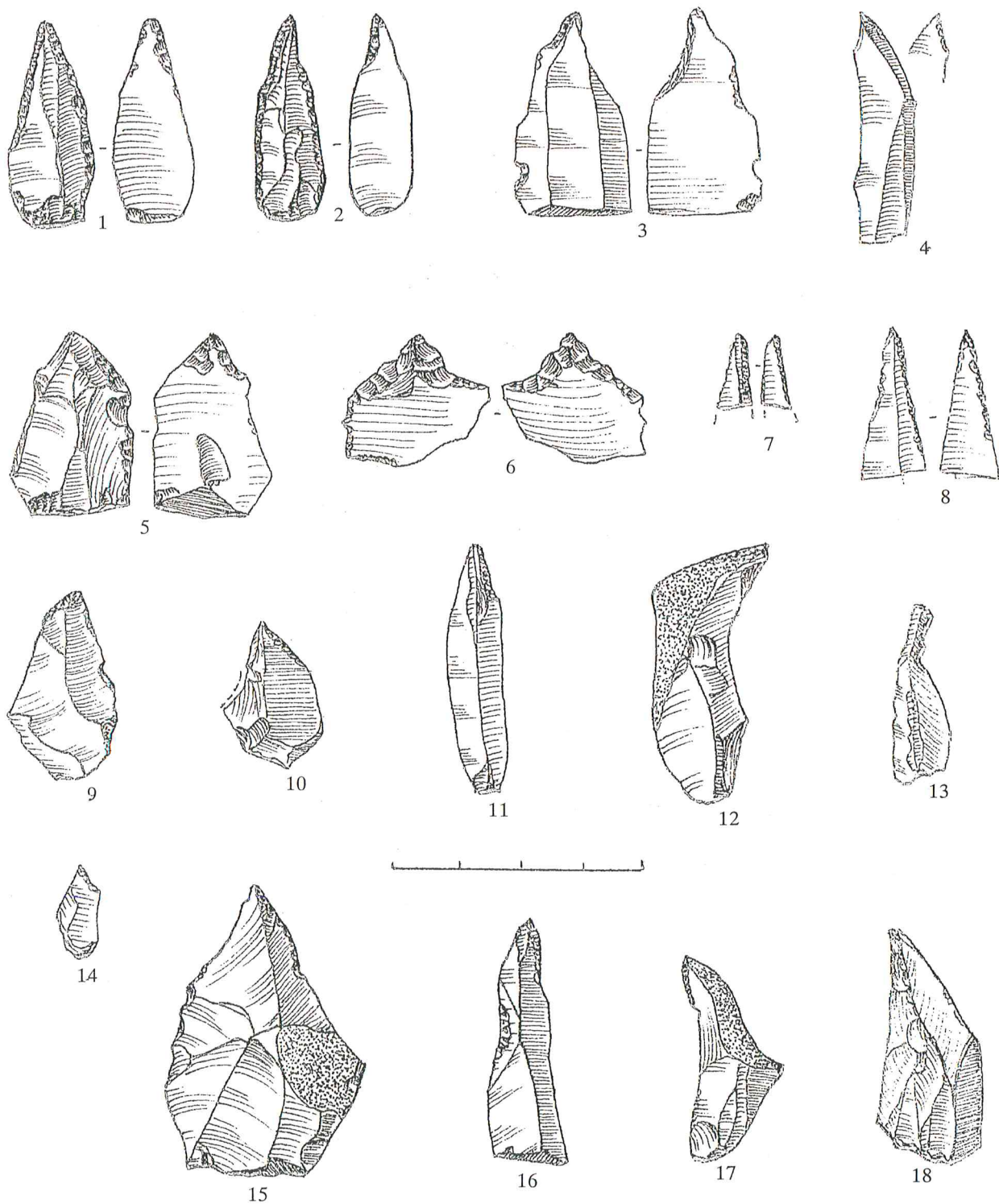
29 pav. Titnaginiai peiliai. Piešė V. Juodagalvis

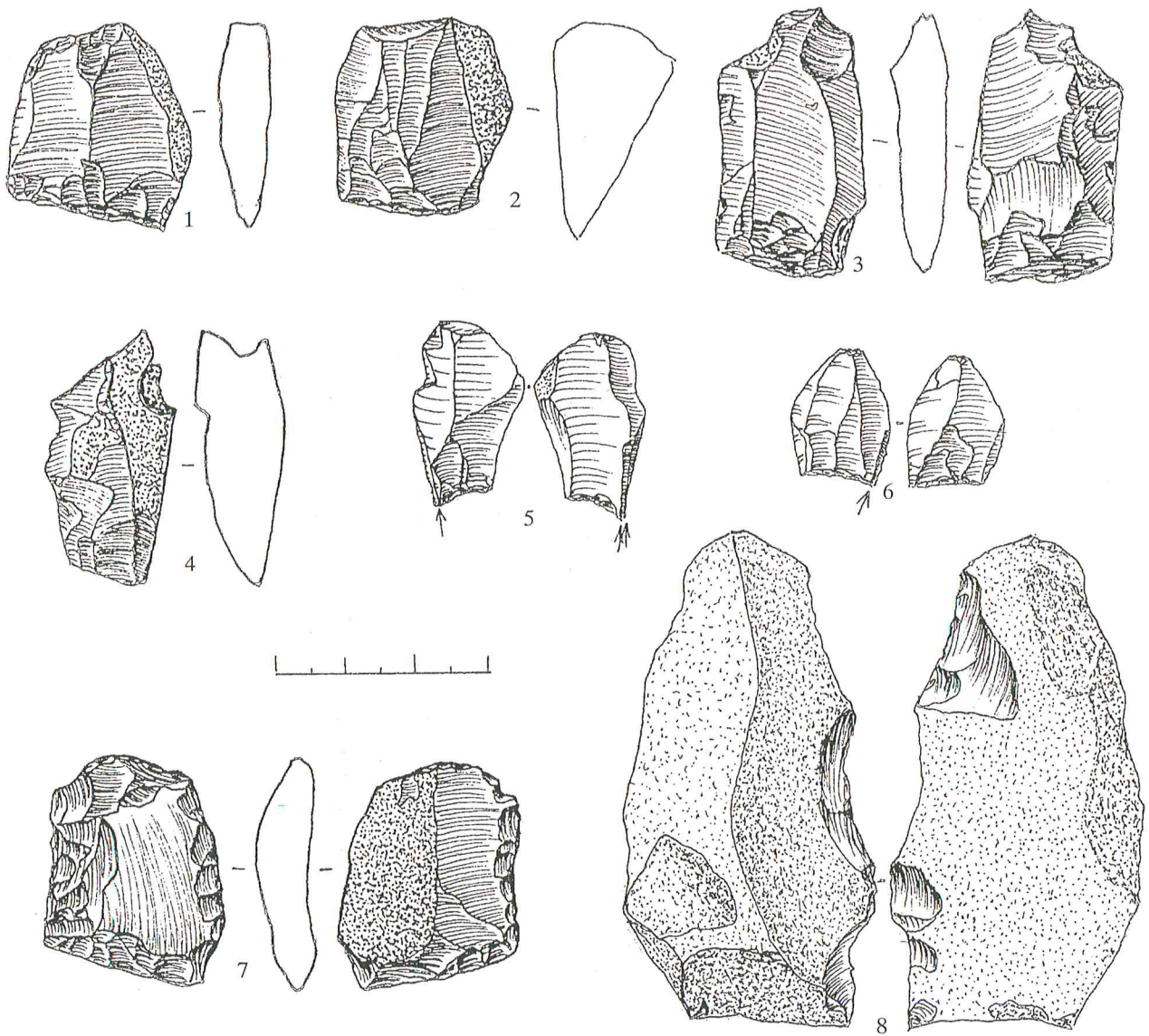
30 pav. Titnaginiai peiliai. Piešė V. Juodagalvis

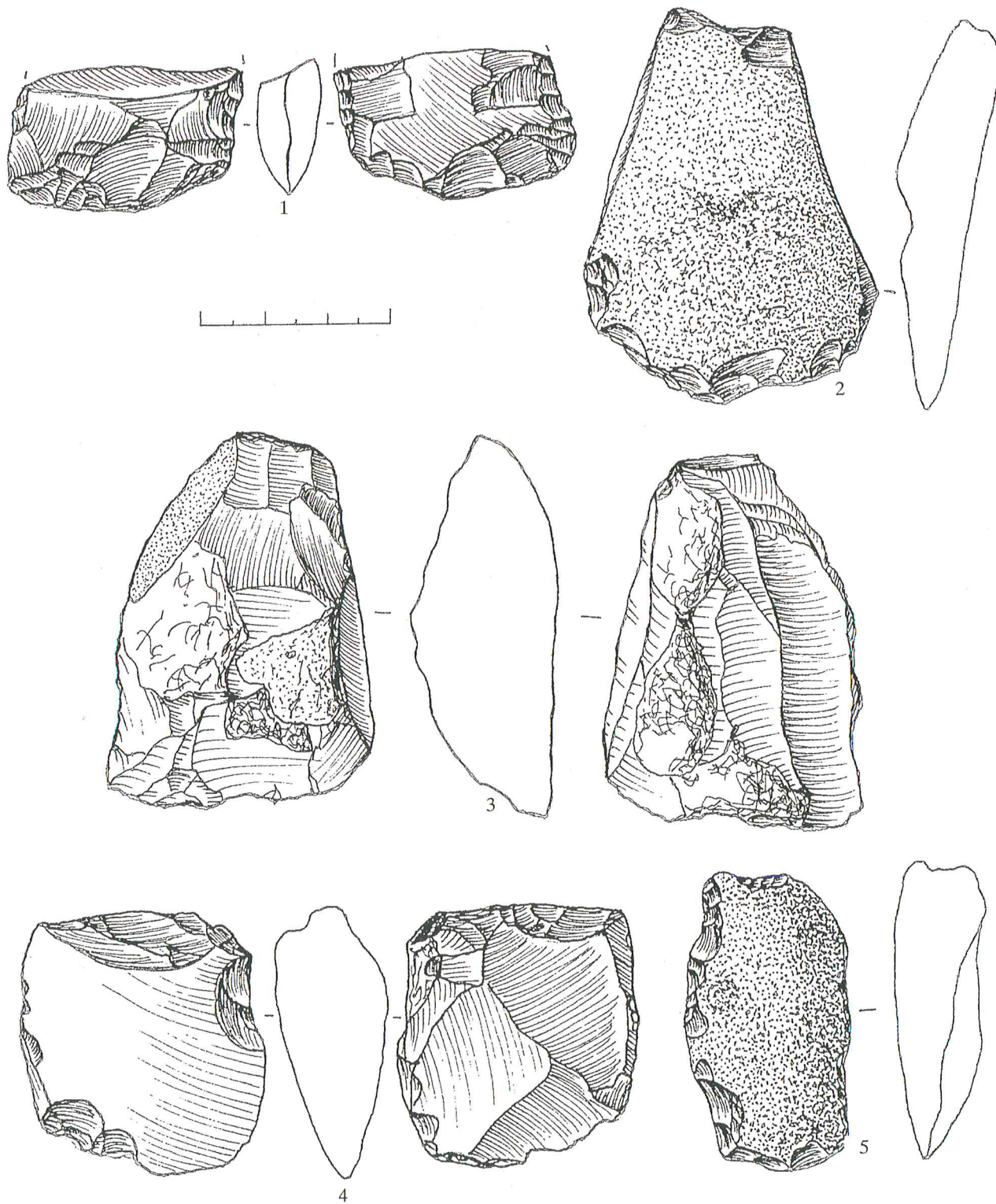
31 pav. Titnaginiiai peiliai. Piešė V. Juodagalvis ir V. Jankauskaitė (31:2, 8)

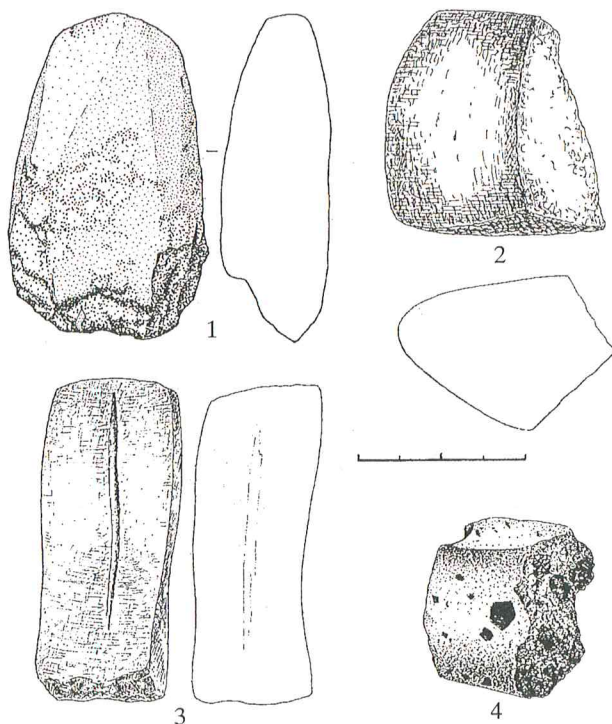
32 pav. Ylos ir gražteliai. Piešė V. Juodagalvis

33 pav. Titnaginiai kaltelių ašmenėliai (1–7) ir pjūklelis (8). Piešė V. Juodagalvis

34 pav. Titnaginiai kirveliai. Piešė V. Juodagalvis

35 pav. Akmeniniai gludinti kirviai (1, 2, 4) ir galastuvai (3). Piešė V. Jankauskaitė (pav. 35:1) ir A. Ruzienė (pav. 35:2–4)

AKMENS DIRBINIAI

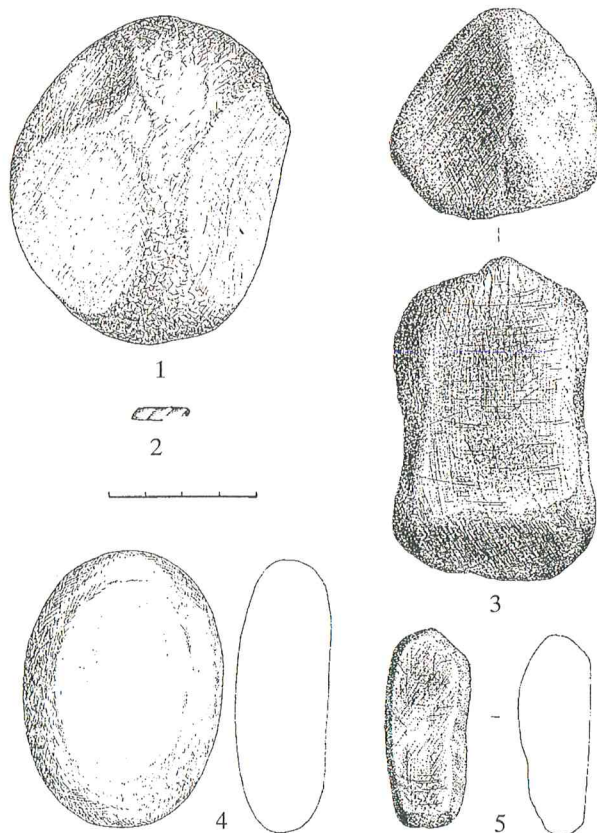
Akmeniniams Dusios gyvenvietės dirbiniams atstovauja gludinti kirviai, tinklų pasvarai, galastuvai, trintuvai ir gludinimo įnagiai. Įtveriamasis ovalaus pjūvio kirvelis pagamintas iš bazalto, 7,6 x 4,7 x 2,6 cm dydžio (pav. 35:1). Kirvelio svorio centras per vidurį, įtvara nežymiai siaurėjanti, ašmenys smarkiai nudėvėti ir ištrupėję. Dirbinys labai mažai gludintas, pagamintas prisitaikant prie natūralios riedulio formos. Kitų dviejų išlikę tik fragmentai. Vienas greičiausiai buvęs dviašmenis bukais galais ir su skylė kotui, pagamintas iš smulkiagrūdžio granito, smarkiai dirvos rūgščių išgraužtu paviršiumi (pav. 35:2). Kito išlikusi tik vidurinė dalis su skylė kotui (pav. 35:4). Pastarasis buvo labai kruopščiai nugalindintas, pagamintas iš porfyrynio gneiso su gausiais juodais amfibolais.

Ovalaus pjūvio įtveriamieji kirveliai – tarpkultūrinis tipas, galėjęs atsirasti nepriklausomai įvairiuose kraštuose. Jų yra aptikta visuose žinomiausiuose Pamarių kultūros paminkluose (Rimantienė 1989, p. 56–58). Dviašmeniai kirveliai bukais ašmenimis – gana dažnai Lietuvoje aptinkamas tipas. Jis yra atsiradęs greičiausiai vietoj kiek senesnio aštriaašmenio tipo (Bagušienė, Rimantienė, 1974, p. 98–99).

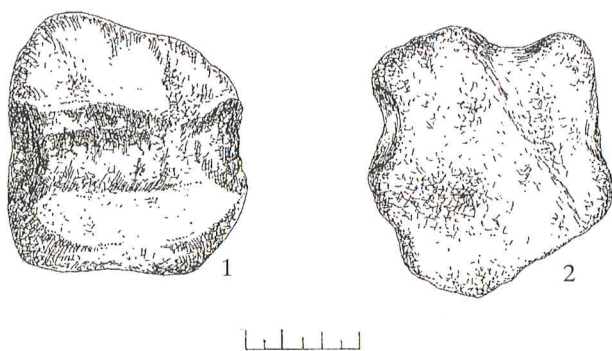
Aptiktas vienas stačiakampio formos kvadratinio pjūvio, 7 x 3 cm dydžio, iš pilko smiltainio pagamintas galastuvai su grioveliais šonuose (pav. 35:3).

Daugiausia gyvenvietėje surasta akmeninių įrankių be specialaus apdorojimo – natūralių riedulių su aiškiais vartojimo žymėmis (pav. 36), tik kai kuriuose iš jų buvo iškalti įdubimai, kad dirbant įrankiai nesprūstų iš rankų (pav. 36:1, 3). Išsiskiria dailūs plokščias, ovalios formos, 7,3 x 2,5 cm dydžio gludinimo įnagis ar galastuvėlis iki blizgesio nugalindinta plokštuma (pav. 36:4).

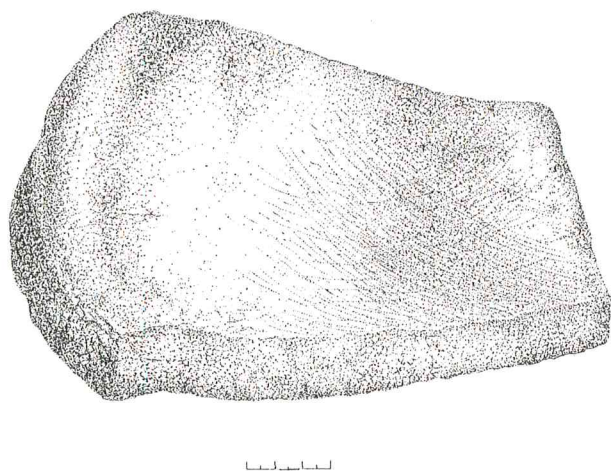
Lietuvoje apvalių trintuvų aptikta Kretuono apyžerčio vidurinio ir vėlyvojo neolito gyvenvietėse (Girininkas, 1990, p. 44, 45, pav. 48), Daktariškės 1-ojoje gyvenvietėje (Butrimas, 1982, p. 11, 79, pav. 34:1) ir ypač daug Nidoje bei kituose Pamarių kultūros paminkluose (Rimantienė, 1989, p. 76, 77, pav. VII: 1–5). Labai panašus į Dusios plokščiąjį galastuvą dirbinys buvo aptiktas Kuršių nerijoje (Engel, 1935, pav. 49:A, b). Pailgų stačiakampio formos ir keturkampio pjūvio galastuvų neolito gyvenvietėse nerandama, jų pasitaiko ankstyvuosiuose piliakalniuose (Volkaitė-Kulikauskienė, 1986, p. 68; Grigalavičienė, 1986, p. 102, pav. 11:7, 9).

36 pav. Akmeniniai trintuvai (1,3–5) ir žalvarinė įvija (2). Piešė A. Ruzienė

37 pav. Akmeniniai pasvarai. Piešė A. Ruzienė

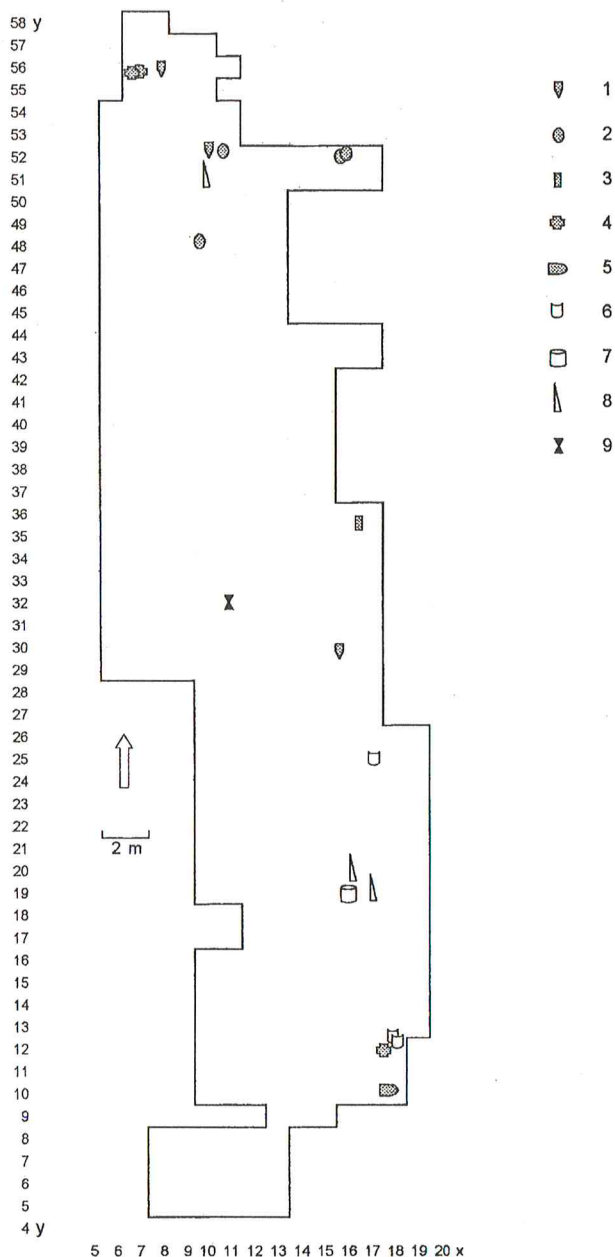
38 pav. Akmeninė gludinimo plokštė. Piešė A. Ruzienė

Paskutiniaisiai Dusios gyvenvietės tyrinėjimų metais surasti trys akmeniniai tinklų pasvarai – iki tol jų nebuvo aptikta. Du iš jų įprasti, su išskalomis šonuose (pav. 37:2), o trečiasis kiek kitoks – su grioveliu, iškalto per vidurį (pav. 37:1).

Pietinėje tyrinėto ploto dalyje, nuimant velėną aptikta plokščia, pailgos formos smiltainio gludinimo plokštė (pav. 38).

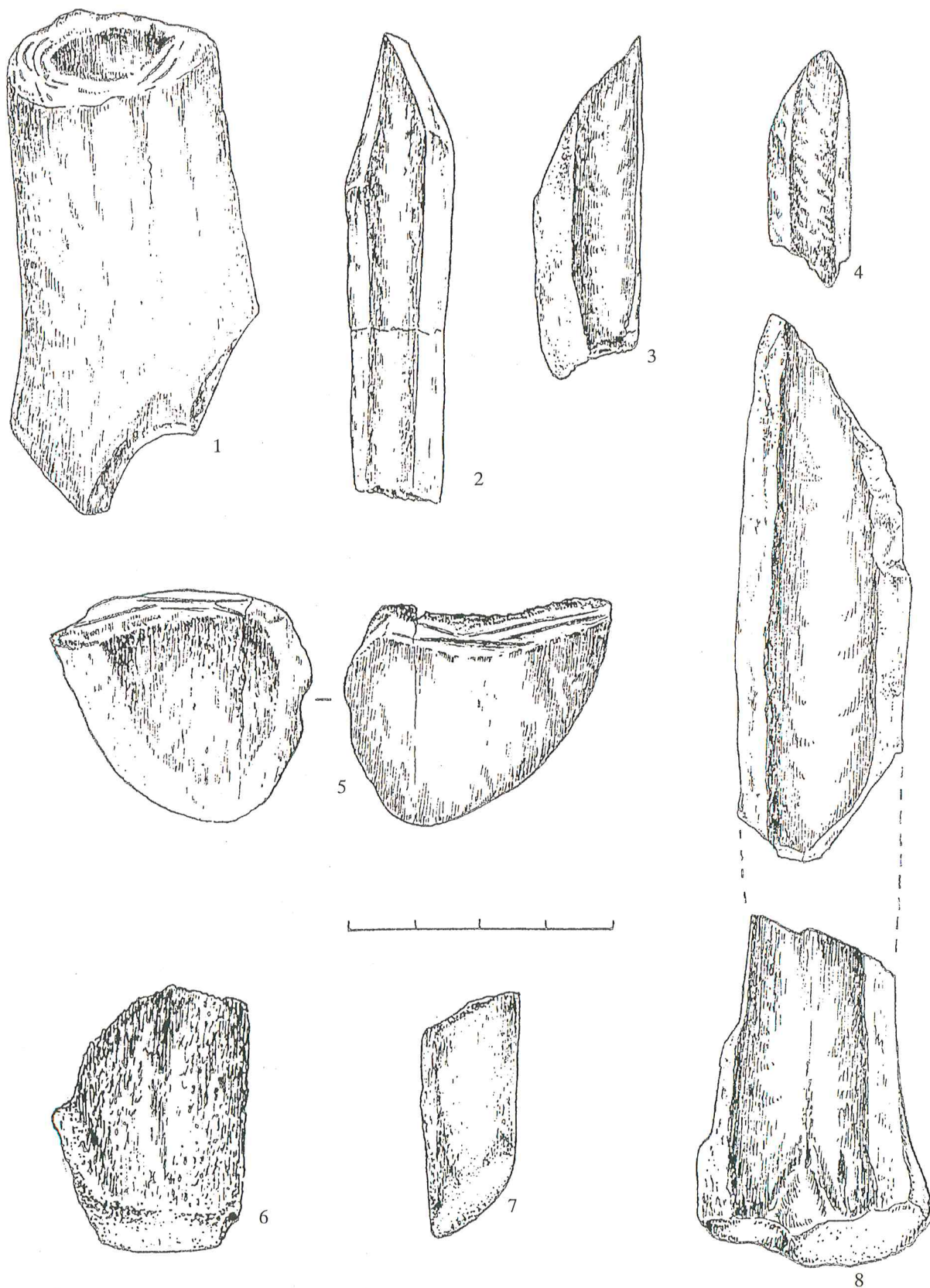
RAGINIAI IR KAULINIAI DIRBINIAI

Dusios 8-ojoje gyvenvietėje osteologinė medžiaga išliko kur kas geriau, nei kituose tyrinėtuose Užnemunės paminkluose. Be gyvulių kaulų, pasklidusių po visą tyrinėtą plotą, čia surasta ir kaulinių bei raginių dirbinių. 3 trumpi skobteliai buvo pagaminti iš perskelto elnio rago, vienas išriestais, iš abiejų pusių gludintais ašmenimis (pav. 40:3), antrasis gludintas tik iš vidinės rago pusės (pav. 40:6) ir trečiojo, gludinto iš išorinės pusės fragmentas (pav. 40:7). Aptikta vieno neaiškios

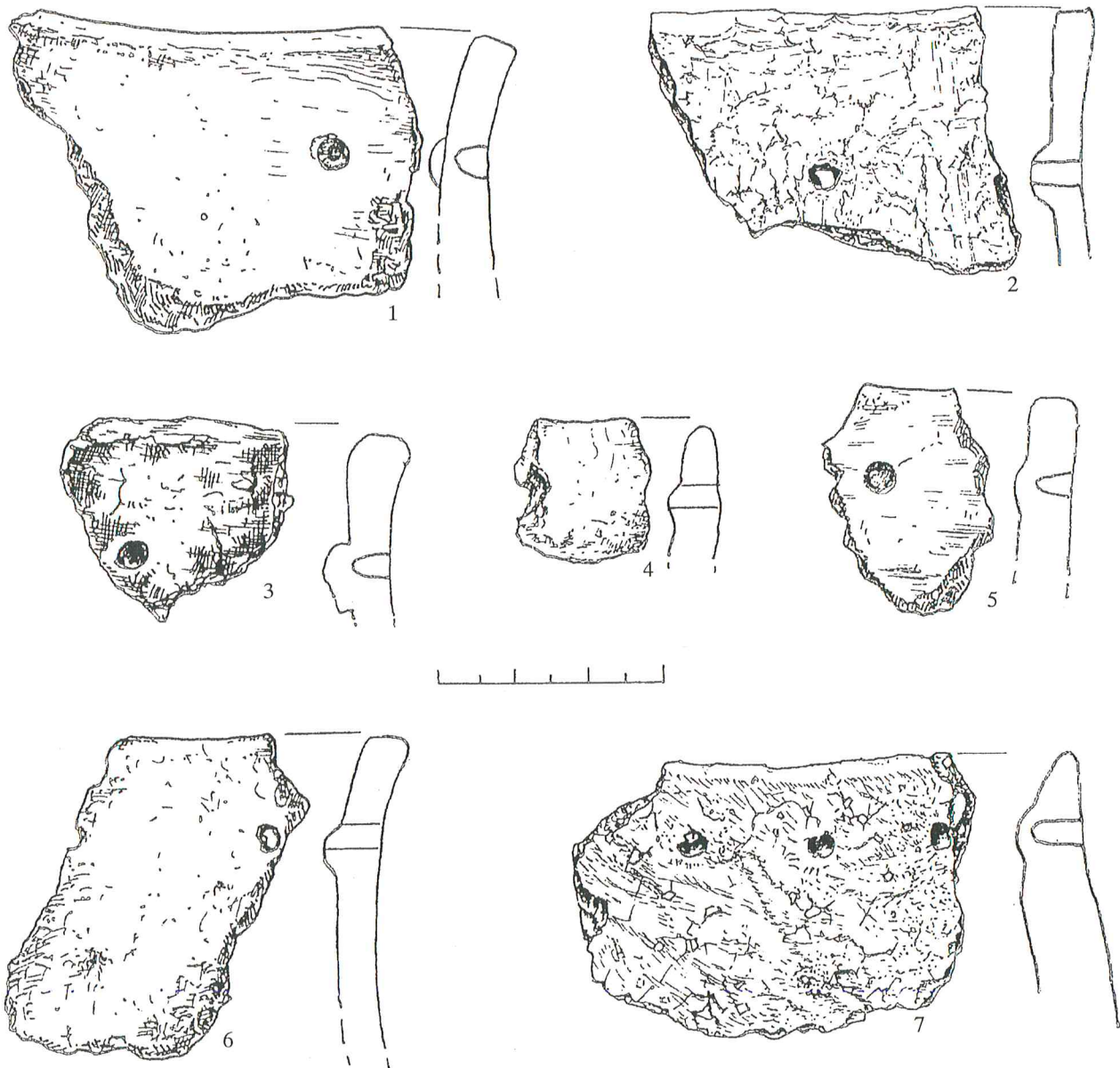

39 pav. Akmeninių (1–5), kaulinių–raginių (6–8) ir žalvarinių (9) dirbinių paplitimas tyrinėtame plote: 1 – kirviai, 2 – trintuvai, 3 – galąstuvai, 4 – pasvarai, 5 – gludinimo plokštė, 6 – raginiai skobteliai, 7 – ragas su pjovimo žymėmis, 8 – kauliniai dirbiniai, 9 – žalvarinė įvija.

paskirties dirbinėlio, pagaminto iš perskelto vamzdinio kaulo, fragmentas, iš abiejų pusių nugludintu smaigaliu (pav. 40:4), elnio rago atšaka nupjautu smailiuoju galu (pav. 40:1) ir keletas perskelto vamzdinių kaulų fragmentų, smailiai arba 45 laipsnių kampų nudrožtomis viršūnėmis (pav. 40:2, 3, 8). Tarp gyvenvietės kultūriniam sluoksnyje surastų kaulų yra ir daugiau

40 pav. Kauliniai ir raginiai dirbiniai. Piešė A. Ruzienė

41 pav. Keramika. Piešė V. Jankauskaitė (pav. 41:2, 6, 7) ir A. Ruzienė (pav. 41:1, 3–5)

atsitiktinių formų radinių aštriais galais, tačiau ar tai buvo įrankiai, turėtų paaiškėti trasologiškai juos ištyrus.

Panašių į Dusios skobtelius dirbinių aptikta Kretuono 1B gyvenvietėje (Girininkas, 1990, p. 78–79, 84, pav. 98–100) ir Rytų Lietuvos piliakalniuose (Grigalavičienė, 1986, p. 110, pav. 17: 6, 9, 13, 14.; Volkaitė-Kulikauskienė, 1986, pav. 28:7–11), tik jie padaryti iš perskeltų vamzdinių kaulų ir šiek tiek ilgesni. Dirbiniai 45 laipsnių kampu nusklembtomis viršūnėmis yra būdingi Kundos ir Narvos kultūroms (Гурина,

1967, p. 176, pav. 84, 99; Rimantienė, 1984, p. 127, 131, pav. 63:15; Girininkas, 1990, p. 85–86, pav. 109:1, 3, 7), tačiau pavienių egzempliorių pasitaiko ir kitur (Lofstrand, 1974, p. 163:3).

Dusios gyvenvietėje aptiktų kaulinių radinių kultūrinė ir chronologinė interpretacija vargu ar įmanoma – tokių atsitiktinės formos dirbinių galima rasti įvairių kultūrų ir laikotarpių paminkluose. Ir tai turbūt nėra atsitiktinumas. Nagrinėjant gausius atsitiktinai aptiktus Užnemunės kaulinius bei raginius dirbinius,

galima pastebėti, jog daugiausia dirbinių ir išraiškingiausių jų tipai priklausė mezolito laikotarpiui. Iš Kundos kultūros išsirutuliojusi Narvos kultūra toliau tęsė turtingas kaulo ir rago dirbinių tradicijas, tuo tarpu Užnemunėje ir jos vakarinėje bei pietinėje kaimynystėje kaulo ir rago dirbinių gamybai buvo skiriamas kur kas mažiau dėmesio. Tik du dirbiniai turi ryškesnius tipologinius atributus – tai dvigubo kūgio formos strėlės antgalis iš Alksnėnų ir meškerės kabliukas iš Dovinės upės (Rimantienė, 1984, p. 119, pav. 59:2, 3). Kūginiai antgaliai – labai paplitusi Europoje forma, žinoma jau iš mezolito laikų. Kabliukas iš Daukšių taip pat yra tarpkultūrinis tipas, kurio chronologija, beje, ne visai aiški – Lietuvoje tokių surasta tik ankstyvuosiuose piliakalniuose (Grigalavičienė, 1976, p. 52, pav. 1:14–16), o Kaliningrado srityje aptiktas kabliukas priskiriamas mezolitui (Okulicz, 1973, p. 49, pav. 20:h). Visi kiti Užnemunėje aptikti atsitiktiniai kaulo ir rago dirbiniai – kirviai, kapliai, nudrožti ar gludinti smaigai labai primityvių formų, minimaliai apdirbti, mažai tepa-keičiant gamtos jiems duotas formas. Šis bruožas yra būdingas ir Rytų Lenkijos (Gumiński, Fiedorczuk, 1990), Baltarusijos Polesės (Исаенко, 1976, pav. 14, 26) bei Kaliningrado srities kaulo ir rago inventoriui (Тимофеев, 1981, p. 89).

KERAMIKA

Gyvenvietės kultūriniam sluoksnyje surinkta keletas šimtų keramikos fragmentų. Medžiaga palyginti gausi, tačiau mažai informatyvi ir labai vienoda. Puodų šukelės smulkios, sunykusios, dažnai apzulintu ir aprtrupėjusiu paviršiumi. Molyje įvairių rūšių smulkios ir vidutinio stambumo mineralinės priemaišos – kvarcitas, granitas, žerutis. Iš surastų puodų pakraštėlių galima spręsti, jog pagrindinė Dusios 8-osios gyvenvietės puodų forma – plonasiene S pavidalo puodynėlė mažai profiliuotu kakleliu be jokios ornamentikos arba tarp petelių ir briaunos puošta giliomis, 0,5 cm skersmens duobutėmis, gumburėliais, išsimušusiomis vidinėje puodo sienelėje. Kai kuriose šukėse duobutės pradurtos kiaurai (pav. 41:2, 4, 6). Puodų kaklelių briaunos nulygintos iš viršaus (pav. 41:1–3, 6; 42:1, 2, 4, 5), suapvalintos (pav. 41:4) arba suplonintos (pav. 41:7; 42:3). Pasitaikė viena nedidelio puodelio C formos kakleliu šukė (pav. 42:3). Visi puodų dugneliai plokšti, su priedugniu (pav. 42:9) šukių paviršius lygus, smulkiai kruopėtas (pav. 42:8), bet dažniausiai ryškiai brūkšniuotas išorinėje pusėje (pav. 42:6, 7). Brūkšniavimas horizontalus arba kiek įstrižas. Puodų sienelių storis 0,6–1 cm.

Brūkšniavimas nevienodas, nes nevienoda jo paskirtis. Puodų paviršiaus brūkšniavimas kaip techninė

priemonė buvo vartojamas jau ankstyvajame neolite ir buvo žinomas Nemuno bei Narvos kultūrų puodų gamintojams (Rimantienė, 1989, p. 169). Kada brūkšniavimas tampa puošybos elementu, nevisiškai aišku, nes trūksta pagrįstų kriterijų jam atskirti nuo brūkšniavimo techniniais sumetimais. Brūkšniavimas galėjo būti kartu ir technikos, ir puošybos elementas. Taip reiktų vertinti ir Dusios gyvenvietės keramikos brūkšniuotumą: netaisyklingas ir negilus išorinio bei vidinio puodų paviršiaus brūkšniavimas – gamybos technikos priemonė, tuo tarpu gilus ir kryptingas, dažniausiai tik išorinėje pusėje – puošybos elementas.

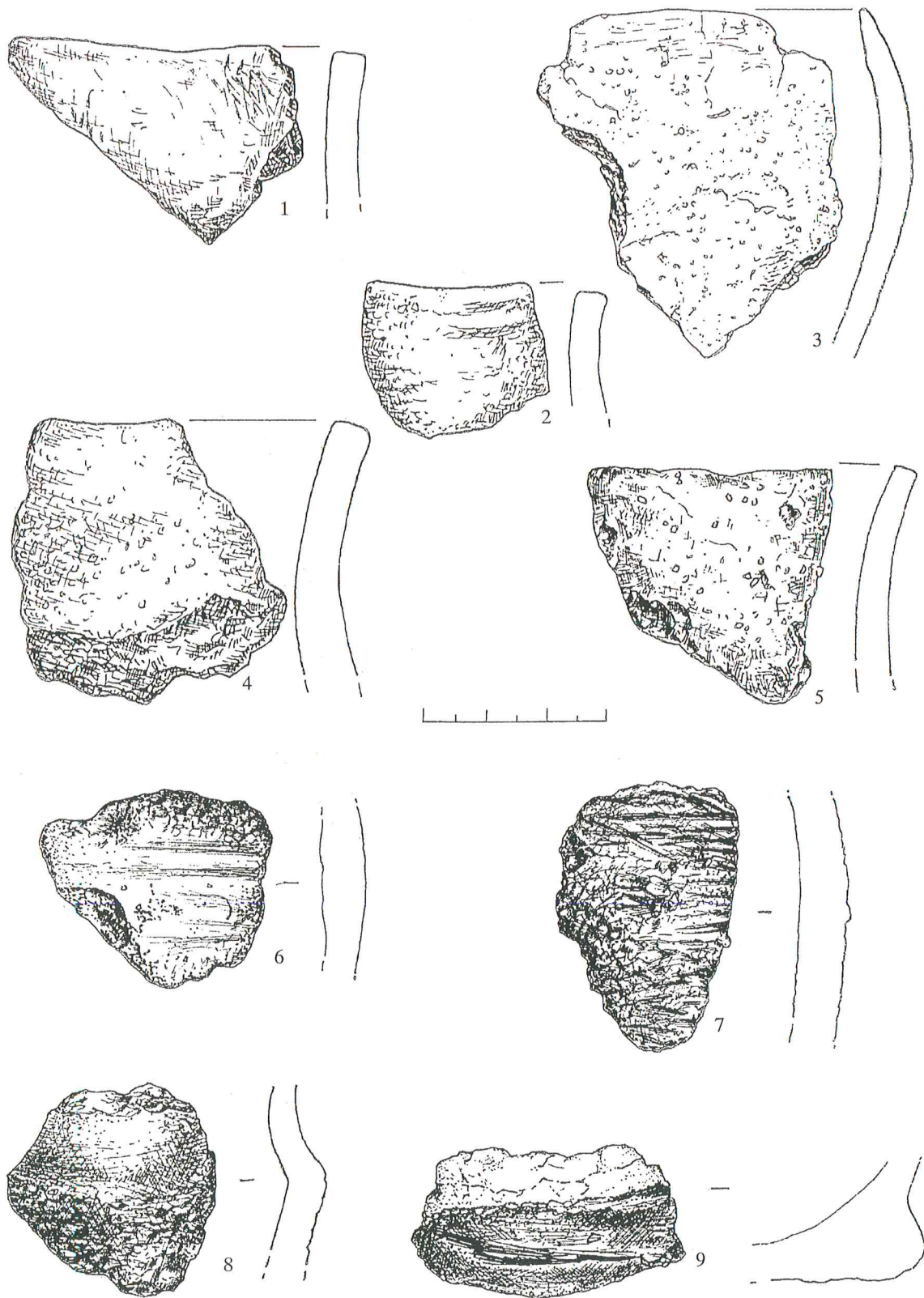
Taigi Dusios 8-osios gyvenvietės keramika turi pagrindinius brūkšniuotosios keramikos bruožus: silpnai profiliuotą puodo kaklelį, duobutes kaklelio linkyje, brūkšniuotą paviršių ir mineralines priemaišas molyje (Grigalavičienė, 1989).

ŪKINĖS VEIKLOS BRUOŽAI

Osteologinės medžiagos tyrimai parodė, jog pagrindinis senovės Dusios gyvenvietės gyventojų užsiėmimas buvo medžioklė (3 lentelė). Svarbiausias medžioklės objektas buvo šernas – jo kaulai sudaro 36,5% visų identifikuotų medžiojamų žvėrių kaulų. Kilniojo elnio ir stirnos kaulai sudaro po 21,15%, meškos – 19,2%, tauro 1,9%. Pažymėtina, jog gyvenvietės paleosteologinėje medžiagoje neaptikta briedžio kaulų. Lyginant šiuos duomenis su kitais Lietuvos viduriniojo neolito – senojo žalvario amžiaus paminklais galima pastebėti, jog Dusioje aptiktų kaulų sudėtis artimesnė Šventosios gyvenviečių medžiagai – ten šerno kaulai taip pat sudaro didžiąją medžiojamų miško žvėrių kaulų dalį, tik retkačiais užleidžia pirmą vietą briedžio kaulams (Rimantienė, 1979; 1984, p. 148, 241). Rytų Lietuvoje pagrindinis medžioklės objektas buvo briedis (Daugnora, 1992). Apskritai Dusios gyventojų medžiotų žvėrių rūšys

3 lentelė. Medžiojamų ir naminių gyvūnų kaulų kiekis (%)

Bos Primigenius (tauras)	1,56
Bos Bovis (galvijas)	14,06
Sus Scrofa (šernas)	29,68
Capreolus Capreolus (stirna)	17,18
Cervus Elaphus (kilnūsiai elniai)	17,18
Ursus Arctos (lokys)	15,62
Equus (arklys)	4,68

42 pav. Keramika. Piešė A. Ruzienė (pav. 42:1, 2, 4-9) ir V. Jankauskaitė (pav. 42:3)

ir jų kaulų procentinė sudėtis artimiausia Cedmaro gyvenviečių osteologinei medžiagai, tik pastarojoje stumbro kaulų daugiau negu elnio ir stirnos (Timofeev, 1991, p. 22, 1 lentelė).

Apie gyvulininkystę taip pat galima spręsti tik iš gyvenvietėje išlikusių kaulų. Stambiųjų galvijų kaulai sudaro 14,06% visų identifikuotų kaulų. Aptikta dar ir arklio kaulų, tačiau neaišku, naminio ar laukinio. Panašus būtų Šarnelės vėlyvojo neolito gyvenvietėje aptiktų naminių gyvulių kaulų kiekis (17%), tačiau skiriasi rūšių sudėtis: Šarnelėje aptikta ožkos, kiaulės, arklio ir šuns kaulų, tačiau visai nėra stambiųjų galvijų (Girininkas, 1977, p. 63, 1 lentelė). Kiti Šarnelės gyvenvietės kaulų tyrimai rodo visiškai ką kita: naminių gyvulių kaulai sudaro 40%, iš jų galvijams tenka 17% (Butrimas, 1996, p. 179, 184). Taigi šiuo atveju sutampa galvijų kaulų kiekis, tačiau smarkiai skiriasi bendras naminių gyvulių procentas.

Neolito ir vėlesniais laikais žūklė tebebuvo svarbi visuomeninio ūkio forma, tačiau jos vaidmuo, matyt, ne visur buvo vienodas. Cedmaro gyvenviečių tyrinėjimai parodė, jog žvejybai ten buvo skiriama kur kas mažiau dėmesio, negu kitose to paties laikotarpio Pabaltijo gyvenvietėse (Тимофеев, 1991, p. 89). Be abejonės, Dusios ežere žmonės žvejojo nuo seniausių laikų, žvejoja ir dabar, tačiau Dusios gyvenvietės pavadinti žvejų gyvenvietė tikrai negalime – kultūriniame sluoksnyje nerasta nė vieno kaulinio žvejybos įrankio, o akmeninių pasvarų tinklams aptikta vos trys, iš kurių vienas abejotinas. Kaip pasvarus galėjo vartoti ir paprastus akmenis be jokio papildomo apdirbimo, tačiau atskirti juos nuo natūralių neįmanoma.

Kokia vieta Dusios gyventojų ūkyje teko žemdirbystei, tuo tarpu neaišku – neturime nė vieno tiesioginio šios ūkinės veiklos įrodymo. Apvalūs trintuvai paprastai archeologinėje literatūroje pateikiami kaip sudėtinės trinamųjų girnelių dalys, tačiau dažnai su išlygomis – tokiais įrankiais buvo galima atlikti įvairius darbus.

1994 m. šiaurinėje tiriamojo ploto dalyje (kvadratas 9x/55 y) buvo paimti 35 pavyzdžiai palinologinei analizei. Visuose pavyzdžiuose aptiktos žiedadulkės koroduotos, suardytos ir sunkiai apibūdinamos. Nors rastas nemažas anglingų dalelių kiekis visame pjūvyje, bet augalų, kurie patvirtintų aktyvią žmogaus ūkinę veiklą ir jos poveikį aplinkai bei augalijai, žemutiniuose sluoksniuose beveik nenustatyta (pav. 43).

Namų ūkyje buvo vartojama daug medinių dirbinių, kurie Dusios gyvenvietės kultūriniame sluoksnyje neišliko. Apie jų buvimą galima spręsti iš medžio apdirbimui skirtų įrankių: grandukų, kaltelių, kirvelių, gražtelių ir ypač iš retušuotų nuoskalų, kurios, kaip parodė trasologiniai tyrimai, dažniausiai buvo vartojamos kaip drožiamieji peiliai.

Dusios 8-osios gyvenvietės kultūriniame sluoksnyje aptikta žalvarinė įvija, susukta iš plonos 0,5 cm pločio juostelės (pav. 36:2). Būta, matyt, ir žalvarinių įrankių – surastas iš smiltainio pagamintas stačiakampio formos galastuvus su grioveliais šonuose (pav. 35:3).

Varinių ir žalvarinių įvijų randama įvairių laikotarpių bei kultūrų paminkluose, o ankstyviausių aptinkama įvairių Virvelinės keramikos kultūrų kapuose ir gyvenvietėse (Buchvaldek, Koutecky, 1970, pav. 90:8, 9, lentelė XVI:1–5; Buchvaldek, 1986, pav. 14; Ottaway, 1992). Žalvariniai dirbiniai pačioje Dusios gyvenvietėje, matyt, nebuvo gaminami, nes nerasta nei liejimo formų, nei gamybos atliekų.

Ant vienos storos puodo dugnelio šukės išliko tekstilės atspaudas. Nors jis ir nedidelis, tačiau iš jo galima spręsti, jog audinys buvo išaustas vytinio pynimo būdu.

CHRONOLOGINĖS IR KULTŪRINĖS PASTABOS

Brūkšniuotosios keramikos kultūrai būdingos puodų formos, keramikos apdaila, akmeninių ir titnaginių dirbinių tipai bei jų gamybos technika, be to, dar ir žalvarinė įvija – šie požymiai leidžia be abejonų priskirti paminklą žalvario amžiui. Dusios gyvenvietės rytinio pakraščio žemutinio kultūrinio sluoksnio horizontas buvo ežero vandens lygyje ir drėgnesnių sezonų metu būdavo apsemtas vandens. Prie Spernios ištakų pastačius vandens reguliavimo įrenginius, ežero vidutinis vandens lygis pakilo, tačiau tik 40 cm. Tad Dusios gyvenvietė buvo palyginti žemai ir vargu ar galėjo gyvuoti šalto ir drėgno klimato metu. Rytų Europos miškų zonoje subborealio periodas skirstomas į tris fazes, iš kurių vidurinė (2100–1200 m. pr. Kr.) pasižymėjo šilčiausiu klimatu. Šiam laikotarpiui ir skirtina Dusios gyvenvietė. Lietuvoje subborealėje vyko dažni ežerų vandens lygio svyravimai (Butrimas, 1982, p. 4, 5; Girininkas, 1990, p. 10, pav. 3), tačiau ne visur tuo pat metu. Daugelyje ežerų patvanka pastebėta apie XVIII a. pr. Kr. (Rimantienė, 1984, p. 193). Dusios gyvenvietės kultūrinį sluoksnį rytinėje dalyje dengė durpingos žemės sluoksnis, kurį galima susieti su ežero patvanka, vykusia jau vėlyvojo subborealio atšalimo ir drėgnėjimo laikotarpiu. Nukelti Dusios gyvenvietės datos į naująjį žalvario amžių negalime, nes žalvariniai dirbiniai vietoje dar nebuvo gaminami, o tarp titnaginių dirbinių galima rasti daugumą neolite vartotų tipų ir variantų.

Lyginant Dusios gyvenvietės titnago inventorių su kitų Pietų Lietuvos ir Užnemunės neolito gyvenviečių radiniais, pastebima ir skirtumų, ir bendrumų. Dusios gyvenvietėje jau nebėra įtvėrimųjų ašmenėlių, ne tokios

taisyklingos skeltės, nebenaudota skelčių nuspaudimo technika, dirbinių formos nestandartiškos, gausu neaiškios paskirties dirbinių, daugiau riestų peilių. Dusios gyvenvietės titnago dirbiniai stambesni, o jų tipai artimesni Mergežerio 13-osios ir Lynupio (Rimantienė, 1985a; 1985b) gyvenviečių radiniams. Kartu pastebima ir senųjų tradicijų galia: Dusios 8-ojoje gyvenvietėje neaptikta titnago gludrinimo pėdsakų – visi kirveliai apskaldytu paviršiumi, išliko mikrorėžtukinė skelčių dalijimo technika, įvairių tipų rėžtukų, o lancetai ir trapecijos sudaro didžiąją strėlių antgalių dalį. Geometrinių mikrolitų ir mikrorėžtukinės technikos vartojimo vėlyvajame neolite ir žalvario amžiuje klausimas gana opus. Ypač aštriai ši problema iškyla, diskutuojant su archeologais iš tų kraštų, kur mikrolitų

neaptinkama neolitinėse gyvenvietėse. Paprastai mikrolitai neolitiniuose radinių kompleksuose traktuojami kaip mechaninės priemaišos arba, geriausiai atveju, klausimas laikomas neišspręstas. Dusios gyvenvietės atveju geologiniai tyrimai eliminuoja mezolitinių ar ankstyvojo neolito priemaišų galimybę – smulkiagrūdis smėlis ir žvirgždas, ant kurio slūgsojo kultūrinis sluoksnis, formavosi antroje atlantio pusėje Dusios ežero transgresijos eigoje ir apibūdina to meto ežero atabradą¹.

Dusios ežero gyvenvietė egzistavo senajame žalvario amžiuje ir yra datuotina II t-mečio pr. Kr. viduriu. Gyvenvietė priklauso Brūkšniuotosios keramikos kultūrai ir yra vienas ankstyviausių šios kultūros paminklų Lietuvoje.

LITERATŪRA

Bagušienė O., Rimantienė R., 1974 – Akmeniniai gludinti dirbiniai // Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius. 1974, t. 1, p. 84–205.

Basalykas A., 1965 – Lietuvos TSR fizinė geografija. Vilnius. 1965, t. 2.

Bieliukas K., 1958 – Ežerai // LTSR fizinė geografija. 1. Vilnius. 1958, t. 1, p. 256–293.

Buchvaldek M., 1986 – Kultura se šnurovou keramikou ve sredni Evrope. 1. Skupiny mezi Harcem a Bilymi Karpaty // Praehistorica XII. Praha. 1986.

Buchvaldek M., Koutecky D., 1970 – Vikletice. Ein Schnurkeramisches Gräberfeld // Praehistorica III. Praha. 1970.

Butrimas A., 1992 – Daktariškės neolito gyvenvietė. Katalogas. Vilnius. 1982.

Butrimas A., 1996 – Šarnelės neolito gyvenvietė // Lietuvos archeologija. Vilnius. 1996, t. 14, p. 174–191.

Daugnora L., 1992 – Kretuono apyežerės gyvenviečių archeologinių kasinėjimų kaulinės medžiagos tyrimo rezultatai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais, Vilnius. 1992, t. 1, p. 11–15.

Engel C., 1935 – Vorgeschichte der altpreußischen Stämme. Königsberg. 1935.

Ehrlich B., 1941 – Schnurkeramische Pfostenhäuser bei Tolkemit, Kr. Elbing // Mannus. 1941, Bd. 32.

Garunkštis A., Stanaitis A., 1969 – Ežerai gimsta, bręsta ir miršta. Vilnius. 1969.

Garunkštis A., Stanaitis A., 1978 – Kodėl senka Lietuvos ežerai. Vilnius. 1978.

Girininkas A., 1977 – Šarnelės vėlyvojo neolito (III tūkstant. pr. m. e. pab.) gyvenvietė // LTSR MA darbai. Serija A. Vilnius. 1977, Nr. 1(58), p. 57–65.

Girininkas A., 1990 – Kretuonas. Vidurinysis ir vėlyvasis neolitas // Lietuvos archeologija. Vilnius. 1990, t. 7.

Grigalavičienė E., 1976 – I tūkstantmečio pr. m. e. Lietuvos piliakalnių kaulo dirbiniai (2. Medžioklės ir žvejybos įrankiai) // LTSR MA darbai. Serija A. Vilnius. 1976, t. 1 (54), p. 51–56.

Grigalavičienė E., 1986 – Sokiškių piliakalnis // Lietuvos archeologija. Vilnius. 1986, t. 5, p. 89–138.

Grigalavičienė E., 1989 – Brūkšniuotosios keramikos lokaliniai variantai Lietuvoje // LTSR MA darbai. Serija A. Vilnius. 1989, Nr. 3 (108), p. 69–83.

Gudelis A., 1958 – Lietuvos geografinės aplinkos raida geologinėje praeityje // LTSR fizinė geografija. Vilnius. 1958, Nr. 1, p. 42–100.

Gumiński W., Fiedorczuk J., 1990 – Dudka 1. A Stone Age Peat-bog Site in North-eastern Poland // Acta Archaeologica. 1989 vol. 60. København, p. 51–70.

Jablonskis J., Gaigalis K., Simniškaitė I., 1975 – Šešupės baseinas. Vilnius. 1975.

Juodagalvis V., 1988 – Akmens amžiaus paminklų tyrinėjimai Šešupės baseine // ATL 1986 ir 1987 metais. Vilnius. 1988, p. 18–20.

Juodagalvis V., 1998 – Kultūrinių sluoksnių plovimo metodas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais. Vilnius. 1998, p. 520–525.

Kilian L., 1955 – Haffküstenkultur und Ursprung der Balten. Bonn. 1955.

Lofstrand L., 1974 – Yngre stenalderns kustboplatser // AUN. Uppsala. 1974, t. 1.

Okulicz J., 1973 – Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n. e. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk. 1973.

Ottaway B. S., 1992 – Copper artifacts of the Corded Ware complex // Praehistorica XIX. Schnurkeramik Symposium 1990. Praha. 1992, p. 283–289.

² Ataskaita už Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo remiamos programos „Akmens amžius Pietų Lietuvoje“ (Geologijos, paleografijos ir archeologijos duomenimis) 1995 metų darbus. Vilnius, 1995, p. 38. Ši, kitų metų bei galutinė ataskaitos saugomos Lietuvos geologijos institute ir šiuo metu rengiamos spaudai.

Patkauskas S., 1987 – Dusios pakrančių akmenų amžiaus radiniai // Muziejai ir paminklai. Vilnius. 1987, t. 8, p. 53–56.

Rimantienė R., 1974 – Akmenų amžiaus paminklai // Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius. 1974, t. 1, p. 5–83.

Rimantienė R., 1979 – Šventoji. 1. Narvos kultūros gyvenvietės. Vilnius. 1979.

Rimantienė R., 1984 – Akmenų amžius Lietuvoje. Vilnius. 1984.

Rimantienė R., 1985a – Lynupio akmenų amžiaus stovykla ir gyvenvietė (Rudnios girininkija, Varėnos raj.) // Lietuvos archeologija. Vilnius. 1985, t. 4, p. 98–110.

Rimantienė R., 1985b – Mergėžerio 13-a ankstyvojo žvalerio amžiaus gyvenvietė (Varėnos raj. ir apyl.) // Lietuvos archeologija. Vilnius. 1985, t. 4, p. 111–118.

Rimantienė R., 1985c – Nemuno žemupio (tarp Kauno ir Veliuonos) vėlyvojo neolito paminklai // Lietuvos archeologija. Vilnius. 1985, t. 4, p. 80–98.

Rimantienė R., 1989 – Nida. Senujų baltų gyvenvietė. Vilnius. 1989.

Timofeev V. I., 1991 – Neolithic Sites of the Zedmar Type in the Southeast Baltic Area // Regions and Reflections. In Honour of Marta Stromberg. Acta Archaeologica Lundensia. 1991, Series 8, Number 20. Lund, p. 15–26.

Volkaitė-Kulikauskienė R., 1986 – Narkūnų didžiojo piliakalnio tyrinėjimų rezultatai // Lietuvos archeologija. Vilnius. 1986, t. 5, p. 5–49.

Żurek J., 1954 – Osada z młodszej epoki kamiennej w Rzucewie, pow. wejherowski i kultura rzucewska // Fontes Archaeologici Posnanienses 1953. Poznań. 1954, t. 4.

Гурина Н. Н., 1967 – Из истории древних племен западных областей СССР // МИА. Ленинград. 1967, т. 144.

Исаенко В. Ф., 1976 – Неолит Припятского Полесья. Минск. 1976.

Тимофеев В. И., 1991 – Некоторые данные о рыболовстве в каменном веке // Рыболовство и морской промысел в эпоху мезолита – раннего металла. Ленинград. 1991, p. 87–90.

SETTLEMENT NEAR LAKE DUSIA

SUMMARY

There are known more than 20 Stone and Bronze Age sites around Lake Dusia in Southwestern Lithuania. The majority of sites are situated on high sandy terraces of the lake. Usually the cultural layers and features are eroded by wind or disturbed by human activity. In 1988 the most promising object for excavations was found at the western shore of the lake (Fig. 1:8). The site is situated on terrace I, 70–80 m from the lake. Excavations were organized by National Museum of Lithuania. In 1990–1995, 501 m² were recovered. The cultural layer of 40 cm consisted of dark grey sand laying on white sand and loamy soil (Figs. 7, 8).

In 1995 the water screening method was applied in excavations at the Dusia site (Fig. 3). This method was very effective in the excavations of a settlement with dense and wet cultural deposits.

There were recovered remains of a structure, 4 pits, 2 hearths and more than 60 post-holes in the examined area (Fig. 4). The rectangular structure was 5.6 m long and 3 m wide. Two of the walls were of double rows. In the centre of the structure there was a row of posts that supported the roof (Figs. 9, 11). The postholes were clearly seen in loamy soil (Fig. 10).

The flint tools were made of poor quality local and good quality imported material. The level of distribution of flint artefacts is not high (Fig. 12). The collection of flint artefacts consists of flakes, blades, cores (Fig. 13, 14), microburins (Fig. 15:4), arrowheads and spearheads (Fig. 20), trapezes

and lancets (Fig. 21), scrapers (Figs. 23, 24), multifunctional (Fig. 25:12, 16, 20) and miscellaneous tools (Fig. 25:13–15, 17–19), burins (Fig. 28), knives (Fig. 29–31), boring tools (Fig. 32), axes (Fig. 34), et. The main features of flint artefacts are great variety of forms and quite a poor retouch.

The stone tools include shaft-hole and hafted axes (Fig. 35:1, 24), whetstone (Fig. 35:3), quern stones (Fig. 36:1,3–5), sinkers (Fig. 37).

The osteological material was quite well preserved. Among animal bones, some artefacts were found (Fig. 40).

Ceramics from the Dusia site have the main features of ceramics of Brushed Pottery culture: flat bottom, mineral temper, brushed surface and S-shaped form (Figs. 41, 42).

Flint and stone tools, brushed ceramics, bronze spiral (Fig. 36:2) point to the fact that the site dates to the Bronze Age. Pollen dating and geological data indicate that the terrace on which the site was situated dates to the second part of the Atlantic period, when it was a shallow lake. This means we have to reject the possibility that the deposits are mixed. Microliths, microburins, trapezes and lancets show strong old traditions of flint tool types and making technique.

The settlement near Lake Dusia is dated to the middle of the 2nd millennium B.C., and it belonged to Brushed Pottery culture.

LIST OF FIGURES

- Fig.1. Northern part of Lake Dusia and situation of the sites: 1 – Paleolithic and Mesolithic sites, 2 – Neolithic and Bronze Age sites
Fig.2. Excavations at Dusia site
Fig.3. Screening of culture layer
Fig.4. Plan of excavated area: 1 – pits, 2 – hearths, 3 – post-holes
Fig.5. Elongated pit at line 35–37y
Fig.6. Northern part of excavated area: 1 – flint artefacts, 2 – sherds of ceramic, 3 – bones, 4 – stone artefacts, 5 – post-holes, 6 – stones
Fig.7. Profiles of northern part of excavated area
Fig.8. Profiles of central part of excavated area
Fig.9. Eastern part of excavated area and profiles of postholes: 2 – dark gray sand, 3 – stones, 4 – flint artefacts, 5 – sherds of ceramic, 6 – bones, 7 – post-holes, 9 – antler groover, 10 – stone axe
Fig.10. Post-hole at unit 17x/28y
Fig.11. Reconstruction of structure plan
Fig.12. Distribution of flint artefacts
Fig.13. Flint cores
Fig.14. Flint cores
Fig.15. Remade flint tools (1–3), microburin (4), core (5), blades (6–8)
Fig.16. Width of blades
Fig.17. Width of retouched blades
Fig.18. Width of knives
Fig.19. Distribution of arrowheads and spearheads in the excavated area: 1 – triangular arrowheads, 2 – rhomb-shaped, leaf-shaped arrowheads and spearheads, 3 – trapezes, 4 – lancets
Fig.20. Flint arrowheads (1–3,5,7,8) and spearheads (4,6)
Fig.21. Trapezes (1–9) and lancets (10–19)
Fig.22. Morphometric diagram of trapezes
Fig.23. Flint scrapers
Fig.24. Flint scrapers
Fig.25. Flint scrapers (1–10), multiple function (12, 16, 20) and miscellaneous tools (13–15, 17–19)
Fig.26. Morphometric diagram of scrapers
Fig.27. Flint spokeshaves
Fig.28. Flint burins
Fig.29. Flint knives
Fig.30. Flint knives
Fig.31. Flint knives
Fig.32. Perforators and drills
Fig.33. Flint mall chisels (1–7) and saw (8)
Fig.34. Flint axes
Fig.35. Polished stone axes (1, 2, 4) and whetstone (3)
Fig.36. Quern stones (1, 3–5) and bronze spiral (2)
Fig.37. Stone sinkers
Fig.38. Grinding plate
Fig.39. Distribution of stone (1–5), bone–antler (6–8) and bronze finds in the excavated area: 1 – axes, 2 – grinding tools, 3 – whetstone, 4 – sinkers, 5 – grinding plate, 6 – antler groovers, 7 – antler with traces of cutting, 8 – bone tools, 9 – bronze spiral
Fig.40. Bone and antler artefacts
Fig.41. Ceramics
Fig.42. Ceramics
Fig.43. Pollen diagram of Dusia site

ДРЕВНЕЕ ПОСЕЛЕНИЕ У ОЗЕРА ДУСЯ

РЕЗЮМЕ

В окрестностях озера Дуся (Юго-Западная Литва) в настоящее время известно более 20 памятников и местонахождений каменного и бронзового веков. К сожалению, большинство из них находятся на высоких песчаных террасах, условия на которых не пригодны для сохранения культурных слоев. В 1989 г. на западном берегу озера Дуся был обнаружен памятник с сохранившимся культурным слоем (рис. 1:8). Поселение расположено на террасе I, в 70–80 м от берега. Раскопки проводились экспедицией Национального музея Литвы. В 1990–1995 гг. был вскрыт участок площадью 501 м² – практически весь сохранившийся участок культурного слоя, верхняя часть которого повреждена пахотой. Культурный слой мощностью до 40 см залегал в темно-сером, почти черном мелкозернистом песке, под ним – супесь, суглинок и песок (рис. 7, 8).

В 1995 г. впервые в практику полевых работ был внедрен метод промывания культурного слоя (рис. 3). В условиях поселения Дуся этот метод оказался весьма эффективным.

На обследуемой территории раскопа выявлены остатки 4 ям, 2 очагов и более 60 столбовых ям (рис. 4). На восточной части территории раскопа (рис. 9) обнаружены следы четырехугольной постройки площадью 14–16 м² (рис. 11).

Кремневые находки были распределены довольно равномерно по всей площади раскопа, за исключением центральной части (рис. 12). Обнаружение большого количества кремней в северной части раскопа явилось следствием промывания культурного слоя. Для изготовления орудий использовался местный и привозной кремневый материал. Кремневый инвентарь поселения включает нуклеусы (рис. 13, 14), пластины, микрорезцы (рис. 15:4), наконечники стрел и копий (рис. 20), трапеции (рис. 21:1–9) и ланцеты (рис. 21:10–19), скребки и орудия специального назначения (рис. 23–25), скобели (рис. 27), резцы (рис. 28), ножи (рис. 29–31), проколки и сверла (рис. 32), стамески (рис. 33), топоры (рис. 34), ретушированные ошпы. Основными чертами кремневого инвентаря являются много-

образе форм и довольно слабая вторичная обработка.

Каменный инвентарь поселения состоит из просверленных топоров и топоров без отверстий (рис. 35), абразивов (рис. 36), грузил (рис. 37) и шлифовальной плиты (рис. 38).

Костяные и роговые находки сохранились намного лучше, чем в других исследованных памятниках Занеманья. Среди многочисленных костей животных обнаружено несколько изделий: роговые тесла (рис. 40:5–7), костяные острия (рис. 40: 2–4, 8).

Для керамики поселения (рис. 41, 42) характерны основные черты культуры *штрихованной керамики* – плоские днища, штрихованная поверхность, минеральные примеси в глиняной массе, S-образный профиль, ямки и дырки у венчика.

Исследование остеологического материала показало, что охота играла основную роль в хозяйственной деятельности жителей поселения. Основным объектом охоты был кабан. Животноводство и рыболовство играли второстепенную роль. Прямых доказательств того, что жители поселения занимались земледелием, не найдено.

Обнаружение кремневого и каменного инвентаря, штрихованной керамики и бронзовой спирали дает основание относить памятник к бронзовому веку. Геологические исследования показали, что культурный слой залегал над слоями, которые формировались во второй половине атлантического периода. Таким образом, обнаруженные трапеции, ланцеты и микрорезцовая техника являются свидетельством давних традиций.

Поселение существовало в середине II тыс. до р.Х. и относится к культуре *штрихованной керамики*.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Северная часть оз. Дуся и ситуация древних поселений: 1 – палеолитические и мезолитические стоянки, 2 – поселения неолита и бронзового века
Рис. 2. Обследование поселения Дуся
Рис. 3. Промывание культурного слоя
Рис. 4. Площадь раскопа: 1 – ямы, 2 – очаги, 3 – столбовые ямы
Рис. 5. Яма на линии квадратов 35/37у. Вид с севера
Рис. 6. Вырез площади из северной части раскопа: 1 – кремни, 2 – фрагменты керамики, 3 – кости, 4 – каменные изделия, 5 – столбовые ямы, 6 – камни
Рис. 7. Стратиграфия северной части раскопа: 1 – дерн и черная земля, 2 – черная земля с торфом и глиной, 3 – темно-серый песок (культурный слой), 4 – суглинок, 5 – белый мелкозернистый песок
Рис. 8. Стратиграфия центральной части раскопа: 1 – торф, 2 – черная земля с глиной, 3 – перемешанный слой, 4 – глина, 5 – дерн и черная земля, 6 – желтый мелкозернистый песок, 7 – темно-серый песок (культурный слой), 8 – гравий
Рис. 9. Вырез площади из восточной части раскопа: 2 – темно-серый песок, 3 – камни, 4 – кремни, 5 – фрагменты керамики, 6 – кости, 7 – столбовые ямы, 9 – роговое тесло, 10 – каменный топор
Рис. 10. Столбовая яма в квадрате 17х/28у
Рис. 11. Реконструкция плана построения: 1 – слой глины, 2 – столбовые ямы, 3 – очаг
Рис. 12. Расположение кремневых находок
Рис. 13. Кремневые нуклеусы
Рис. 14. Кремневые нуклеусы
Рис. 15. Кремневые переработки (1–3), микрорезец (4), нуклеус (5), пластины (6–8)
Рис. 16. Диаграмма ширины пластин
Рис. 17. Диаграмма ширины ретушированных пластин
Рис. 18. Диаграмма ширины кремневых ножей

Рис. 19. Расположение кремневых наконечников стрел и копий в раскопе: 1 – треугольные наконечники стрел, 2 – ромбовидные и листовидные наконечники стрел и копий, 3 – трапеции, 4 – ланцеты
Рис. 20. Кремневые наконечники стрел (1–3, 5, 7, 8) и копий (4, 6)
Рис. 21. Трапеции (1–9) и ланцеты (10–19)
Рис. 22. Морфометрическая диаграмма трапеции
Рис. 23. Кремневые скребки
Рис. 24. Кремневые скребки
Рис. 25. Кремневые скребки и орудия специального назначения
Рис. 26. Морфометрическая диаграмма скребков
Рис. 27. Кремневые скобели
Рис. 28. Кремневые резцы
Рис. 29. Кремневые проколки и сверла
Рис. 30. Кремневые ножи
Рис. 31. Кремневые ножи
Рис. 32. Проколки и сверла
Рис. 33. Кремневые стамески (1–7) и пила (8)
Рис. 34. Кремневые топорики
Рис. 35. Каменные шлифованные топоры (1, 2, 4) и точильный брусок (3)
Рис. 36. Каменные абразивы (1, 3–5) и бронзовая спираль (2)
Рис. 37. Каменные грузила
Рис. 38. Шлифовальная плита
Рис. 39. Расположение каменных, костяных, роговых и бронзовых находок в раскопе: 1 – топоры, 2 – абразивы, 3 – точила, 4 – грузила, 5 – шлифованная плита, 6 – роговые скобели, 7 – рог со следами пиления, 8 – костяные изделия, 9 – бронзовая спираль
Рис. 40. Костяные и роговые изделия
Рис. 41. Керамика
Рис. 42. Керамика
Рис. 43. Пыльцевая диаграмма поселения Дуся